

Harran İlahiyat Dergisi | Harran İlahiyat Journal

Sayı/Issue: 51, Haziran/June 2024, 174-197

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hij/issue/85067>

ISSN 2791-6812

“En Hayırlınız” Kalıbıyla Rivayet Edilen Hadislerin Konularını Tespit ve Fıkhü'l-Hadîs Bağlamında İnceleme

An Analysis of the Subjects of Hadîths Narrated Using the Phrase “The Best of You” Based on Fiqh al-Hadîth

Yazar Bilgisi Author Information

İrfan ZAHİTOĞLU

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, Türkiye

Dr., Presidency of Religious Affairs, Ankara, Türkiye

irfanzahitoglu@gmail.com , www.orcid.org/0000-0003-1309-1688

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article
Yayın Etiği Publishing Ethics	Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. Makale, çift taraflı kör hakemlik yöntemiyle en az iki hakem tarafından incelenmiştir. This article has been scanned by iThenticate software and no plagiarism detected. It has been examined by at least two referees using double sided blind refereeing method.
Finansman Funding	Yazar, bu çalışma için herhangi bir dış fon almadığını beyan eder. Author declares that he get no any external funding for this study.
Çıkar Çatışması Conflict of Interest	Yazar bu çalışmayla ilgili herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder. Author declares that there is no any conflict of interest related to this study.
DOI	https://doi.org/10.30623/hij.1424270
Geliş Tarihi / Received	Kabul Tarihi / Accepted
23 Ocak/January 2023	4 Haziran/June 2024

Öz

Hız. Peygamber (s.a.v.), Kur’ân-ı Kerîm’de de açıklandığı gibi, şahit, müjdeleyici, uyarıcı ve Allah’a davet edici olarak bütün insanlığa gönderilmiştir. O, âlemlere rahmet, büyük bir ahlak üzerine ve Allah’ı ve ahiret gününü umanlar için güzel bir örnektir. Onun bu güzel örnekliliği her hususta olduğu gibi tebliğdeki metodunda da açıkça görülmektedir. Nitekim o insanları rahmet ve cennete teşvik, azap ve cehennemden ta’zîr için ifrat ve tefritten uzak; orta yollu bir tebliğ metodunu benimsemiştir. Tebliğ vazifesini yaparken hadislerinde teşvik ve sakındırma için bir takım kalıp ifadeler kullanmıştır. Bunlardan “*leyse minnâ*” (bizden değildir), “*ıyyâküm*” (sakın ha!) gibi ifadeleri, insanları ahirette sıkıntıya sokacak, hem Yaratanın hem de yaratılanların nazarında kişiyi küçük düşürecek işlerden sakındırmak için kullanmıştır. Öte yandan “*hıyâruküm, hayruküm*” (en hayırlınız), “*efdâlıküm*” (en üstününüz) şeklindeki ifadeleri ise övülen işlere teşvik için kullanmıştır. Biz de bu çalışmada Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ümmetini nelere teşvik ettiğini tespit amacıyla, bir tebliğ metodu olarak kullandığı ve kaynaklarda aynı kökten “*Hıyâruküm*”, “*Hayruküm*” ve “*Ehyaruküm*” şeklinde üç farklı kalıpla geçen “*en hayırlınız*” manasına gelen kelimeleri muhtevi dokuz tane hadisi bir araya getirdik. Bu hadislerin konu olarak hangi hususları kapsamına aldığını, fıkhü’l-hadîs bağlamında inceleyerek onlardan çıkarılan hükümlerin neler olduğunu tespit etmeye çalıştık. Dolayısıyla bu çalışma hem belirli kalıp ifadelerin hangi konularda kullanıldığını tespit etmeye hem de o hadislerden Peygamber’in (s.a.v.) gayesini anlamaya yöneliktir. Çalışmada konu başlığı olarak öncelikle Buhârî’nin *Sahih*’inde geçen lafızları kullandık. Konuyla ilgili hadisleri Buhârî’de bulamadığımızda Kütüb’ü-Sitte’nin diğer eserlerinde; sırasıyla Müslim (öl. 261/875), Ebû Dâvûd (öl. 275/889), Tirmizî (öl. 279/892), Nesâî (öl. 303/915) ve İbn Mâce (öl. 273/887)’de geçen lafızları dikkate aldık. Hadislerin açıklamalarında ise diğer hadis kaynakları ve şerhlerine başvurduk. Fıkhü’l-Hadîsle ilgili yerlerinde fıkıh usulü ve fıkıh kitaplarına müracaat ettik. Konu başlıklarının tespiti ve Hadislerin sıralamasında ise teşvik ettiği konuları dikkate alarak sıralamaya gayret gösterdik. Araştırma neticesinde tebliğde teşvik için kullanılan “*en hayırlınız...*” kalıbında gelen hadislerin konularının şunlar olduğunu tespit edilmiştir. 1- İnsana nesebinin bir üstünlük kazandırmadığı ve dolayısıyla nesebiyle övünmenin uygun bir davranış olmadığı, hayırlı ve üstün olmak için İslam’ın hükümlerini öğrenmek ve Allah’ın övgüsüne mazhar olmanın gerekliliği. 2- Kur’ân-ı öğrenmek, öğretmek ve yaşama gayretinde olmanın kişiyi hayırlılar kategorisine dâhil ettiği. 3- Mizanda en ağır gelecek şeyin güzel ahlak olduğu. 4- Allah’ın emaneti olan hanımlara karşı güzel davranmak ve onlarla güzel geçinmenin fazilet ve üstünlük göstergesi olduğu. 5- İnsanlar arasında karşılıklı merhamet ve güvenin neticesi olan borç almak ve ödemekle alakalı hükümler. 6- Bir kimsenin Mümin kardeşine karşı her zaman olması gereken merhamet ve yumuşaklığı namaz safında da muhafaza etmesinin onun hayırlı olduğunun alameti olması. 7- Müminin her zaman hayrı umulan ve şerrinden emin olunan kişiler olmaya çalışması. 8- Allah katında değerli kişilerle aynı asırda yaşamanın ve onlarla aynı yolda olmanın olumlu etkisi. 9- Hayırlı olmayı isteyen Allah’ı hatırlatan dost olması ya da edinmesinin lüzumu. Netice olarak “*en hayırlınız...*” kalıbıyla teşvik için gelen bütün hadislerin güzel ahlakı vurguladığını söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Hadis, En Hayırlınız, Tebliğ, Rivâyet, Fıkhü’l-Hadîs, Hüküm.

Abstract

As revealed in the Holy Qur'ān, Prophet Muhammad was sent to all mankind as a witness, a bearer of glad tidings, a warner, and an inviter to Allah. He is a mercy for the worlds, a man of great morals, and a good example for those who believe in Allah and the Doomsday. This is evident in his method of tablīgh, along with in everything else he did. He adopted a moderate method of tablīgh, far from extremism to invite people to God's mercy and paradise and to warn them against torment and hell. In his hadīths, the Prophet used various phrases to encourage people to perform certain deeds or discourage them from doing others. On the one hand, he used expressions such as "laysa minna" (The one who does... is not one of us.) and "iyyākum" (beware!) to discourage deeds that would put people in trouble in the Hereafter and humiliate them in the eyes of both the Creator and creatures. On the other hand, he used expressions such as "khiyarukum, khayrukum" (the best of you) and "afdalikum" (the most virtuous of you) to encourage praiseworthy deeds. To determine what the Prophet encouraged his ummah to do, this study examined nine hadīths containing the expressions "the best of you", which the Prophet used as a method of tablīgh and which are mentioned in the sources with three different phrases from the same root: "khiyarukum", "khiyarukum" and "ahyarukum". The study investigated which issues these hadīths address and what rulings are derived from them by examining them based on fiqh al-hadīth. Therefore, this study not only aimed to determine the subjects in which certain phrases are used but also aimed to understand what the Prophet meant by those hadīths. To this end, the author first used the phrases in al-Bukhārī's Sahih as the subject headings. When he failed to find the relevant hadīths in al-Bukhārī, he examined the expressions in other works of al-Kutub al-Sitta; Muslim (d. 261/875), Abū Dāwūd (d. 275/889), al-Tirmidhī (d. 279/892), al-Nasa'ī (d. 303/915) and Ibn Māja (d. 273/887), respectively. In the explanations of the hadīths, the author consulted other hadīth sources and commentaries. In the places related to fiqh al-hadīth, he used the books of fiqh methodology and fiqh. To determine subject headings and to classify the hadīths, the author considered the subjects they addressed. The results of the present study revealed that the subjects of the hadīths that included the phrase "the best of you..." used for encouragement in tablīgh are as follows: 1. One's lineage does not give them superiority, and therefore it is not appropriate to boast of it, and in order to be good and superior, it is necessary to learn the rulings of Islam and to be praised by Allah. 2. Learning the Qur'ān, teaching it, and endeavouring to live according to its rulings make one a righteous person. 3. What will weigh the heaviest in the Balance (Meezan) is good morals. 4. Behaving well towards one's wives, who are a trust (Amana) from Allah and getting along well with them are a sign of virtue and superiority. 5. Rulings on borrowing and repaying debt due to mutual compassion and trust between people. 6. One's being merciful and kind not only towards their fellow believers at all times but also during prayer (salāt) is an indication of their goodness. 7. The believer should always strive to be a person whose goodness is taken for granted and whose bad deeds one feels safe against. 8. The positive impact of living in the same century and being on the same path with people who are virtuous in the sight of Allah. 9. For a person who wants to be good, the necessity of having or acquiring friends who remind him of Allah. In conclusion, all hadīths that include the phrase "the best of you..." and are intended for encouragement emphasize good morals.

Keywords: Hadīth, Best of You, Tablīgh, Narration, Fiqh al-Hadīth, Ruling.

Giriş

Hız. Peygamber (s.a.v.) bütün insanlığa gönderilmiş, onların hidayetlerine, iyilik ve menfaat görmelerine pek düşkün, müminlere çok merhametli,¹ Allah'ı ve ahiret gününü umanlar için güzel bir örnektir.² Onun bu güzel örneği tebliğdeki metodunda da açıkça görülmektedir. Nitekim onun "Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız..."³ sözleri her hususta olduğu gibi tebliğ noktasında da en güzel örnek olduğunun şahididir. O, tebşîr ve ta'zîr vazifesini yaparken hadislerinde teşvik ve sakındırma için bir takım kalıp ifadeler kullanmıştır. Bunlardan "leyse minnâ" (bizden değildir)⁴, "iyyâküm" (sakın ha!)⁵ gibi ifadeleri, insanları dünya ve ahirette sıkıntıya sokacak hem Yaratanın hem de yaratılanların nazarında kişiyi küçük düşürecek sakıncalı işlerden sakındırmak için kullanırken, "hıyâruküm"⁶ (sizin en hayırlınız), "efdalüküm"⁷ (en üstünüz) şeklindeki ifadeleri ise iyi ve güzel işlere teşvik ve özendirmek için kullanmıştır.

Biz de bu çalışmada Hız. Peygamber'in (s.a.v.) insanları iyi ve güzel amellere yönlendirmek, teşvik etmek ve müjdelemekte kullandığı "hıyâruküm" (sizin en hayırlınız) kalıbıyla gelen hadislerini inceleyip hangi konulara teşvikte bu ifadeleri kullandığını tespit etmeye ve o hadisleri Fikhü'l-Hadîs bağlamında incelemeye çalışacağız. Bu çalışma hem belirli kalıp ifadelerin hangi konularda kullanıldığını tespitiye yöneliktir hem de o hadislerden Hız. Peygamber'in (s.a.v.) gayesini anlamaya, hadisin anlaşılmasına ve onlardan çıkan hükümlerin neler olduğuna yöneliktir. Bu çalışmada konu başlığı olarak kullandığımız hadislerde, kapsamı belirleme adına kaynak olarak öncelikle *Kütüb'ü-Sitte* dikkate alınacaktır. Metin olarak sadece çalışmamıza konu olan kısımlar alınıp anlamlarında ise hadisin tamamı verilmeye çalışılacaktır. Açıklama kısımlarında ise diğer hadis kaynaklarından ve şerhlerinden istifade edilecektir. Fikhü'l-Hadîsle ilgili yerlerde ise fıkıh usulü ve fıkıh kitaplarına başvurulacaktır. Konu başlıklarının tespiti ve Hadislerin sıralamasında, teşvik ettiği konular dikkate alınarak sıralama yapılacaktır. Araştırmamıza konu olan ve "en hayırlınız" manasına gelen kelimeleri muhtevî hadis, söz konusu kaynaklarda aynı kökten "Hıyâruküm", "Hayruküm" ve "Ehyaruküm" şeklinde üç farklı kalıpla geçmektedir. "En hayırlınız" şeklinde gelen hadislerin tespit edebildiğimiz konularını şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Cahiliye Devrinde Hayırlılarınız, İslam Devrinde de Hayırlılarınızdır

Bu konudaki ilk Hadis, *Buhârî*'de şu şekilde geçmektedir.

«فَخِيَارُكُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ خِيَارُكُمْ فِي الْإِسْلَامِ إِذَا فَهُّوا»...

Manası: Hız. Peygamber (s.a.v.)'e insanların en üstünü kimdir diye sorulur, O "En takvalı olanınızdır" der. Ey Allah'ın Rasûlü bunu sormadık derler. O zaman "İnsanların en üstünü Halillüllah'ın oğlu, Allah'ın nebisinin oğlu, Allah'ın nebisinin oğlu, Allah'ın nebisi

¹ et-Tevbe, 9/128.

² el-Ahzab, 33/21.

³ Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (Beyrut: Dâru Tavkî'n Necât, 1422/2001), "İlim", 11 (No. 69).

⁴ Buhârî, "Cenâiz", 23 (No. 1294); "Tevhîd", 97 (No. 7527); Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyrî Müslim b. Haccâc, el-Câmi'u's-Sahîh, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 1374/1955), "Siyam", 58; "Libâs", 114; "Selam", 3.

⁵ Bkz. Buhârî, "Nikâh", 67; "Edeb" 78; "Ferâiz", 85; Müslim, "Birr", 28; "Selâm", 20; "Müsâkât", 132.

⁶ Buhârî, "Vekâlet", 40 (No. 2305).

⁷ Buhârî, "Hibe", 51 (No. 2609).

Yûsuf (a.s.)'dur buyurur. Bunu da sormuyoruz demeleri üzerine, *“Arapların asıllarından (neseplerinden) mi soruyorsunuz”* der. Evet derler. Peygamber (s.a.v.) *“Cahiliye döneminde en hayırlı olanınız fakih olduğunuz (şer’i; fıkhi hükümleri öğrendiği) zaman İslam’da da en hayırlınızdır”*⁸ cevabını verir.

Buhârî’de bu konudaki ikinci Hadis ise, *Tefsîrü’l-Kur’ân* kitabında Yûsuf Suresi’nin *“لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ...”* babında ve yukarıdaki hadisten birkaç fark ve ziyade ile gelmiştir.⁹ Buradaki birinci rivayet Müslim’de de zikredildiği için¹⁰ müttefekun aleyhtir.

Cahiliye döneminde hayırlı sayılmak, övülen işler yapmış atalarına nispetle yani nesepteki şerefleydi.¹¹ Bu hadisin bazı eserlerde *“övünme ve asabiyet”* başlığı altında kaydedilmesi¹² de, o anda soruyu soranların geçmişteki üstünlük ve övünç kaynaklarının İslam’la beraber varlığını teyit etmek istemiş olabileceğini düşündürmektedir. Dolayısıyla aldıkları cevapla, o dönemde mürüvvet ve güzel ahlaklı olup nesep ve şerefte üstün olanların, bu şereflerini, Müslüman olduktan sonra da muhafaza edebilmelerinin mümkün olduğunu ve ayrıca dinde tafakkuh ederek de, en hayırlı kişilerden olabilecekleri bildirilmiştir.¹³ Yani geçmişteki nesep ve hasepteki üstünlüklerinin devamı, sonraki dönemde ilim ve hikmet gibi çalışarak elde edecekleri üstünlüklerine bağlıdır.¹⁴

Bu hadiste aynı zamanda fıkıhın ve fıkıh öğrenenlerin kadrini yüceltmek ve ilme teşvik etmek de vardır.¹⁵ Fıkıh ilmi, birçok hayır ve hikmettir. Zira ayette, *“kendisine hikmet verilene birçok hayır verildiği”* bildirilmiştir.¹⁶ İbn Abbâs’tan rivayet olduğuna göre O, hikmetin helal ve haramı bilmek olduğunu söylemiştir. Yine fıkıh şu şekilde tarif edenler de olmuştur. Fıkıh, ahkâm-ı şeriyeye’den helal ve haramları öğrenmektir.¹⁷ Dolayısıyla fıkıh öğrenerek helal ve haramları bilen kişilere hikmet yani birçok hayır verilmiş demektir. Bu nedenle hadiste, fıkıh ilmine ve öğrenene atıfta bulunulmuş ve onların en hayırlı kişilerden olduğu bildirilmiştir. Bundan dolayıdır ki, sahabe ve tâbiûn büyükleri fıkıhla meşgul olmuşlar ve bu hususta ilk defa fıkıh dallara ayırıp tasnif ve telif eden kişi de yine onlar arasından çıkan imam Ebû Hanîfe (öl. 150/767) olmuştur.¹⁸ Yine bu hadisten, nesep olarak düşük olan âlimin, nesep yönünden şerefli olan cahilden daha

⁸ Buhârî, *“Ahâdîsü’l-Enbiyâ”*, 60 (No. 3374).

⁹ Buhârî, *“Tefsîrü’l-Kur’ân”*, 65 (No. 4689).

¹⁰ Müslim, *“Fedâil”*, 168; *“Fedâilü’s-Sahâbe”*, 199.

¹¹ Cemaleddin el-Melatî, Yusuf b. Mûsâ, *el-Mu’tasar mine’l-Muhtasar min Müşkili’l-Âsâr* (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, ty.), 2/327.

¹² Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes’ud el-Beğavî, *Mesâbîhu’s-Sünne* (Beyrut: Dârü’l-Ma’rife, 1987), 3/338; Muzhirî, Hüseyin b. Mahmud b. Hasan ez-Zeydânî, *el-Mefâtîh fi Şerhi’l-Mesâbîh* (Kuveyt: Dârü’-Nevâdir, 2012), 5/195.

¹³ İbn Hacer Askalânî Şehâbeddin Ebu’l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer, *Fethu’l-Bârî Şerhu Sahîh-i Buhârî* (Beyrut: Dârü’l-Ma’rife, 1379), 6/415.

¹⁴ Münâvî, Muhammed Abdurraûf Zeynü’d-Dîn, *Fezû’l-Kadir* (Mısır: el-Mektebetü’t-Ticâriyyetü’l-Kübrâ, 1356), 3/465.

¹⁵ İbn Rüşd el-Cedd, *el-Beyân ve’t-Tahsil* (Beyrut: Dârü’l-Garbi’l-İslâmî, 1988), 18/504; Cemaleddin el-Melatî, *el-Mu’tasar*, 2/329.

¹⁶ el-Bakara, 2/269.

¹⁷ Abdülkerim b. Ali b. Muhammed en-Nemle, *el-Mühezzeb fi İlmi Usûli’l-Fıkhi’l-Mukârin* (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1999), 8.

¹⁸ Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed, *Mebûsât* (Beyrut: Dârü’l-Ma’rife, 1993), 1/3.

hayırlı olduğu da anlaşılır. Zira hadiste en hayırlınız fakih olduğu zaman diye şart koşulmuş olması buna işarettir.¹⁹

Konuyla alakalı Müslim’de geçen bir rivayet ise, “İnsanlar altın ve gümüş madenleri gibidir. Onların cahiliye döneminde hayırlı olanları, dini emirleri anlayıp amel ettikleri müddetçe İslam devrinde de en hayırlı olanlardır”²⁰ şeklindedir. Burada insanların madenlere benzetilmesinden birçok şey anlaşılabilir. Nasıl ki insanlar birçok bilgiyi kavrayıp zihinlerinde barındırıyorsa, madenler de birçok cevheri içerisinde barındırmaktadır.²¹ Yine madenler gibi insanların istidatları,²² tabiatları, ahlakî özellikleri ve psikolojileri de farklı farklıdır. Bu nedenle onlardan bir kısmıyla çabuk tanışır kaynaşırken, bir kısmıyla yıldızlar hiç barışmaz. Yine madenlerden bir kısmının çıkarılıp işlenmesi kolay olduğu gibi insanların da bir kısmının içerisindeki cevheri keşfedebilmek, onu çıkarıp işleyebilmek, eğitim ve öğretimle istifade edilir hale getirebilmeleri kolaydır. Her madenin kendisine has özellikleri olduğu gibi her insanın da başkasında olmayan özellikleri vardır. Ancak bütün bu meziyetlerin kişiye diğerlerinden üstün bir konum kazandırabilmesi için bir şart zikredilmiştir. Bu ise Müslüman olduktan sonra şer’î ilimleri derinlemesine öğrenmektir. Dolayısıyla bu şartı yerine getirenler, geçmişteki nesepindeki üstünlüklerini İslam döneminde de muhafaza edebilirler. Aksi takdirde sadece nesepteki üstünlük övülüp kastedilmemiş ve kişiyi üstün de yapmaz. Zira üstünlüğün takvada olduğu Kur’ân ile sabittir.²³ Öte yandan bu hadis, nesep değil de dinde ve ahlakta eşitlik aranması gerektiğine de işarettir.²⁴ Sonuç olarak bu hadisten şunları anlamamız mümkündür. Mutlak üstünlük ölçüsü takvadır. Hz. Peygamber (s.a.v.), hiç kimseyi geçmişle değerlendirmemiş ve asabiyetle övünmek isteyenlerin dikkatlerini güzel bir üslupla başka bir yöne çekmiştir. Ayrıca bu hadiste, fıkha; dini ilimleri iyice kavrayıp yaşamaya da teşvik vardır.

2. Kur’ân’ı Öğrenen Ve Öğretenler

Bu konuda ilk Hadis Buhârî’de şöyle zikredilmiştir.

«حَبْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ»

Manası: “Sizin en hayırlınız Kur’ân’ı öğrenen ve öğreteninizdir. Ebû Abdurrahman (öl. 73/692), Osman b. Affân (öl. 35/656)’ın emirliğinde Haccâc (öl. 95/714) emir oluncaya kadar insanlara Kur’ân okuttu. Ebû Abdurrahman dedi ki: Kur’ân’ın fazileti konusundaki bu hadis beni buraya oturttu”.²⁵ Yani bu fazileti elde etmek için burada Kur’ân öğretimiyle meşgul oluyorum. Bazı yerde, bu âli makam ve üstün konumu Kur’ân’ı iyi bir şekilde okumam sayesinde elde ettim şeklinde geçtiği ifade edilmektedir.²⁶ Nitekim bu hususla alakalı İmam Şâfiî de “Kim Kur’ân’ı öğrenirse değeri artar...” der.²⁷

¹⁹ Kastallânî Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir, *İrşâdü’s-Sârî li-Şerhi Sahîh-i Buhârî* (Mısır: el-Matbaatü’l-Kübra’l-Âmiriyye, 1323), 5/177.

²⁰ Müslim, “*Birr*”, 160.

²¹ Kastallânî, *İrşâdü’s-Sârî*, 7/177.

²² Aynî Ebû Muhammed b. Mahmud b. Ahmed Bedreddin, *Umdetü’l-Kârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1431), 18/304.

²³ el-Hucurât, 49/113.

²⁴ Siddık Hasan Han, *er-Ravzatü’n-Nediyye* (Riyad: Dâru İbnü’l-Kayyim, 2003), 2/149.

²⁵ Buhârî, “*Fedâilü’l-Kur’ân*”, 66 (No. 5027).

²⁶ Aynî, *Umdetü’l-Kârî*, 20/44.

²⁷ Hasan b. Ali el-Fayûmî, Ebû Muhammed, *Fethü’l-Karîbi’l-Mücîb Ala’t-Terğîbi ve’t-Terhibi li’l-İmâmî’l-Münzirî* (Riyad: Mektebetü Dârü’s-Selâm, 1439/2018), 1/662.

Yukarıdaki hadis gibi yine aynı yerde “... إِنَّ أَفْضَلَكُمْ” şeklinde de zikredilir.²⁸ Öncelikle bu hadîs, Kur’ân’ın diğer kitaplara olan üstünlüğü ile onu öğrenme ve öğretmenin diğer kelimeleri öğrenme üzerine faziletine delalet eder. Hatta bu hadiste zikredilen öğrenen ve öğretenlere fakih ve muhaddislerin de dâhil olduğu söylenmiştir.²⁹ Zira İslamî ilimlerle meşgul olanların öncelikle Kur’ân’ı bilmesi gerektiği gibi onun ahkâmını derinlemesine öğrenmek isteyenlerin de tefsir, hadis ve fıkıhla meşgul olmaları lazımdır.

Bu hadisi Nesâî *Nikâh* kitabında zikrederken,³⁰ Tirmizî ise, üç farklı yerde rivayet eder.³¹ Bu hadisin manası, ebeveynin çocuğuna Kur’ân öğretmesini, eğer kendisi de bilmiyorsa -velev ki ücret karşılığında olsun- başkalarından yardım almasını da kapsamaktadır.³² Mezhep imamlarının da içinde bulunduğu âlimlerin çoğunluğu, rukye³³ hadisine kıyasla Kur’ân öğreten kişilerin, karşılığında ücret alabileceklerini söylemişlerdir. Buhârî’de geçen rukye ile alakalı başka bir hadiste ise, rukye karşılığında ücret alanlara hitaben “*karşılığında ücret almayı en çok hak ettiğiniz şey Allah’ın kitabıdır*”³⁴ şeklinde geçer. Bu ifade her ne kadar öncesinde bir olay olmuş ve ondan sonra söylenmiş olsa da mutlak bir ifadedir. Yani Kur’ân öğretmek ya da onunla tedavi etmek karşılığında gibi bir kayıt bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu hadisi delil olarak getiren cumhura göre Kur’ân öğretimi karşılığında ücret almak caizdir.³⁵

İbn Mâce bu konudaki hadisi bir yerde “حَيْرُكُمْ”³⁶ iki yerde “أَفْضَلُكُمْ”³⁷ bir yerde de zayıf bir senedle “حَيْرُكُمْ”³⁸ şeklinde rivayet etmiştir. Ebû Dâvûd’da ise, *Fedâilü’l-Kur’ân* babında “حَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلِمَهُ”³⁹ şeklinde geçmektedir. Ebû Dâvûd’un bir sonraki rivayetinde ise Kur’ân okuyan ve onunla amel edenlerin, kıyamette anne-babasına, nuru güneşten daha ziyade bir taç giydirilir şeklinde geçmektedir.⁴⁰

²⁸ Buhârî, “*Fedâilü’l-Kur’ân*”, 66 (No. 5028).

²⁹ Reşîd Ahmed Gengûhî, *el-Kevkebü’d-Dürrî alâ Câmi’i’t-Tirmizî* (Hindistan: Matbaatü Nedvetü’l-Ulemâi’l-Hind, 1395), 4/22.

³⁰ Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horasânî, *el-Müctebâ mine’s-Sünen*, thk. Abdülfettah Ebû Gudde (Haleb: Mektebetü’l-Matbûatü’l-İslâmiyye, t.y.), “*Nikâh*”, 26 (No. 3200-3280-3339-3359).

³¹ Tirmizî, Ebâ İsa, Muhammed b. İsa b. Sevre b. Musa b. Dahhâk, *Sünen* (Mısır: Şirketü Mektebe ve Matbaatü Mustafa el-Bâbiyyi’l-Halebî, 1975), “*Fedâilü’l-Kur’ân*”, 42 (No. 2907-2908-2909).

³² Sâvî, Ebû’l-Abbas Ahmed b. Muhammed, *Hâşiyetü’s-Sâvî* (Dârü’l-Maârif, by, ty.), 4/35.

³³ Rukye hadisi için bkz: Buhârî, “*İcâre*”, 16 (No. 2276). Rukye, hastalık ve kötülüklerden korunmak veya kurtulmak amacıyla Kur’an veya dua okuma anlamında bir terimdir. İlyas Çelebi, “*Rukye*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 37/219-222. Mezhep imamlarının da içinde bulunduğu âlimlerin çoğunluğu konu ile ilgili bazı hadisleri delil göstererek, şirke ve istismara götürmemek şartıyla, fayda ve zararın Allah’tan olduğuna inanılarak yapılan rukye’de bir sakınca bulunmadığını belirtmişlerdir. Bkz. İbn Hacer, *Fethü’l-Bârî*. 10/206; İbnü’l-Kayyim el-Cevziyye, *et-Tıbbü’n-Nebevi* (Beyrut: Dârü’l-Hilâl, ty.), 137-144.

³⁴ Buhârî, “*Tıbb*”, 34 (No. 5737).

³⁵ Atıyye b. Muhammed Sâlim, *Şerhu Bülûgi’l-Meram*, 222/6, Şamile. Bu kitap ayrıca <http://www.islamweb.net> sitesinde sesli ders olarak bulunmaktadır.

³⁶ İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *Sünen*, thk. Şuayb Arnavut-Adil Mürşid-Muhammed Kamil Karabelli-Abdullatif Hırzullah (Dârü’r-Risâletü’l-Âlemiyye, 2009), “*Ebvâbü’s-Sünne*”, 16 (No. 211).

³⁷ İbn Mâce, “*Ebvâbü’s-Sünne*”, 16 (No. 211-212).

³⁸ İbn Mâce, “*Ebvâbü’s-Sünne*”, 16 (No. 213).

³⁹ Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş’as b. Şeddâd b. Amr, *Sünen*, thk. Şuayb Arnavut, Muhammed Kamil Karabelli (b.y: Dârü’r-Risâletü’l-Âlemiyye, 2009), “*Fedâilü’l-Kur’ân*”, 347 (No. 1452).

⁴⁰ Ebû Dâvûd, “*Fedâilü’l-Kur’ân*”, 347 (No. 1453).

Bütün bu rivayetleri bir bütün olarak ele alacak olursak, en hayırlı kelim Allah’ın kelamı olduğuna göre, Peygamberlerden sonra en hayırlı kişiler de Allah’ın kelamını öğrenen ve öğretenler olacaktır. Öte yandan Kur’ân öğrenmek ve öğretmekle kazanılacak hayırdan kastın dünya hayrı değil, ahiret hayrı olduğunu söyleyenler de vardır. Yani bunun sevabı ve tam karşılığı ahirette verilecektir.⁴¹ Yine Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine gelen bir kadını, Kur’ân’dan bildiklerine karşılık bir adama nikâhlaadığıyla alakalı rivayeti⁴² de Kur’ân öğrenmenin faziletine dair hadisler arasında zikredebiliriz. Ayrıca bu hadis, mehir olarak Kur’ân öğretmenin caiz olduğuna da delildir. Bazı rivayetlerde Kur’ân’ı öğrenen ve onunla amel eden şeklinde geçmesinden anlıyoruz ki, Kur’ân’ı öğrenmekten maksat sadece okumak değildir. Bu nedenle her bir müminin, Kur’ân’ı Arapça lafzından okumasını öğrendikten sonra asıl amacı, onu anlamak ve hayatında vazgeçemeyeceği bir düstur olarak yer almasını sağlamak olmalıdır. Bu ise onun tefsirini, ahkâmını, ahirete ait haber ve beyanlarını öğrenmekle mümkündür. Aksi takdirde, hiç şüphesiz, anlamadan okumak her harfi için sevap kazandırsa bile başta kendi hayatımız ve ahiret azığımızı tanzim ve temin noktasında onun ayetlerini anlamadan ve tatbik etmeden muvaffak olamayız. Hatta Kur’ân’ı öğrenmek ve öğretmenin amelî olarak ona uymakla mümkün olacağını söyleyenler de olmuştur. Nitekim Mübârekfûrî bu hadisin şerhinde şöyle demiştir. İlim, amele götürmediği zaman şer’an ilim sayılmaz. Ameli terk ederek Allah’a isyan edenlerin cahil olduklarında ise şüphe yoktur.⁴³ Nitekim yukarıda naklettiğimiz Ebû Dâvûd’un rivayetinde de⁴⁴ onunla amel etmeye özellikle vurgu yapılmıştır. Burada şunu da hatırlatmalıyız ki, Kur’ân okuyanların, öğrenim ve öğretimleriyle meşgul olanların ihlâslı olmaları gerekir.⁴⁵ Zira bu bir ibadettir ve zahiri şartların yanında bir diğer kabul ölçüsü de ihlâstır.

3. Ahlaken En Güzel Olanlar

Buhârî’de bu konudaki ilk Hadis, *Kitâbü’l-Menâkıb*’ta rivayet edilmiştir.

«إِنَّ مِنْ خَيْرِكُمْ أَحْسَنَكُمْ أَخْلَاقًا»

Manası: Nebi (s.a.v.), ne fahiş (çirkin konuşan), ne de mütefahhiş (fuhşu üstlenen) tir. (Yani ne cibillî ne de kesbî olarak hiçbir suretle haddi aşmadı⁴⁶). O (s.a.v.) şöyle derdi: “Sizin en hayırlınız ahlakı en güzel olanınızdır.”⁴⁷

Allah Resulü (s.a.v.) fahiş ve mütefahhiş değildir, zira Allah onun en yüce ahlak sahibi olduğunu ilan ve beyan etmiştir.⁴⁸ Ahlak; din, tabiat, seciye, huy manalarına gelir. İnsanın manevî ve bâtinî özelliklerini ifade eder.⁴⁹ Ahlakın birçok tarifi olup en yaygın olanı ise şöyledir: Ahlak, nefiste kökleşmiş bir melekedir ki, zorlamaksızın insanın bütün

⁴¹ İbnü’l-Hâc, *el-Medhal*, (by: Dârü’t-Türâs, ty.), 2/306.

⁴² Buhârî, “*Fedâilü’l-Kur’ân*”, 66 (No. 5029).

⁴³ Mübârekfûrî, Abdurrahman, *Tuhfetü’l-Ahvezî bi-Şerh’i Câmi’i’t-Tirmizî* (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1431), 8/179; Sindî, Muhammed b. Abdülhâdî, *Hâşiyetü’s-Sindî alâ Sünen’i-İbn-i Mâce* (Beyrut: Dârü’l-Ceyl, 1431), 1/92-93.

⁴⁴ Ebû Dâvûd, “*Fedâilü’l-Kur’ân*”, 347 (No. 1453).

⁴⁵ Aliyyü’l-Kârî, *Mirkâtü’l-Mefâtih Şerhu Mişkâtî’l-Mesâbih* (Lübnan: Dârü’l-Fiker, 2002), 4/1453.

⁴⁶ Aynî, *Umdetü’l-Kârî*, 16/112.

⁴⁷ Buhârî, “*Menâkıb*”, 61 (No. 3559).

⁴⁸ el-Kalem, 68/4.

⁴⁹ İbn Manzûr, Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü’l-Arab* (Beyrut: Dârü’s-Sâdir, 1414), 3. Baskı, 1/86-87.

davranışları oradan kolaylıkla çıkar.⁵⁰ Güzel ahlak ise Faziletleri tercih edip elde etmek ve rezaletten uzak durmaktır.⁵¹ Kâdî İyâz (öl. 544/1150) güzel ahlakla alakalı şöyle der: “İnsanların güzel ve müjdeli şeylerle haşır neşir olması, onlara muhabbet ve şefkat göstermesi, onlara karşı yumuşak davranması, sıkıntı verdiklerinde sabırlı olması, kibri terk edip kabalık, kızgınlık ve cezalandırmaktan uzak durmasıdır”.⁵² Bu ise Peygamberlerin ve evliyanın vasıflarındandır.⁵³ Zira genelde bütün Peygamberlerin özelde ise Peygamberimizin en önemli vasıflarından birisi üsve-i hasenedir.⁵⁴ Yine bu konuyla alakalı olarak Allah Resulü (s.a.v.) bir hadislerinde “*Güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildiğini*”⁵⁵ beyan etmiştir. Öte yandan kıyamet günü mizanda, kendisinden daha ağır basacak bir amel yoktur diye ifade edilen şey de yine güzel ahlaktır.⁵⁶ Hal böyle olunca, her müminin kazanç ve hayatına tatbik etmede, hiçbir zaman ayrılmaması gereken ve muhafazası noktasında gayret gerektiren bu ulvi haslete sınıksız sarılması gerekmektedir. Bu konuda tartışılan bir diğer husus ise ahlakın değişip değişmeyeceği meselesidir. Ahlakın kesbî olmadığını dolayısıyla değişmeyeceğini söyleyenler İbn Hanbel’in *Müsned*’inde geçen ve İbn Mes’ûd (öl. 32/652)’un rivayet ettiği “*Allah aranızda rızık taksim ettiği gibi ahlakı da taksim etmiştir*” hadisini⁵⁷ delil getirmişlerdir.⁵⁸ Kâdî İyâz ise, güzel ahlakın, hem yaratılışla olacağını hem de başkasına tabi olup onun ahlakıyla ahlaklanıp onu taklit etmek suretiyle kesbî olacağını, dolayısıyla değişebileceğini söylemiştir.⁵⁹

Ayrıca bu hadis Buhârî’nin *Edeb* kitabında iki yerde daha birkaç farkla zikredilmiştir.⁶⁰ Müslim’de ise, *Fedâil* kitabının on altıncı babında Buhârî’nin bu konuda rivayet ettiği ilk hadislerle⁶¹ aynı şekilde yani müttetekun aleyh bir hadis gelmiştir.⁶² Tirmizî konuyla ilgili hadisi *el-Birr ve’s-Sıla* babında⁶³ devamında “*sizin en hayırlınız hanımlarına karşı en hayırlı olanlarınızdır*” ziyadesiyle rivayet etmiştir.⁶⁴ Yine Tirmizî başka bir yerde, “*Bana en sevimli ve kıyamet gününde meclis olarak en yakın olanınız, ahlakı en güzel olanınızdır*”⁶⁵ hadisini rivayet eder. Konumuzla alakalı bu hadisten, müminin, çirkinliği üstlenmediği gibi çirkin konuşan da olmayacağı ve güzel ahlakını muhafaza edeceği

⁵⁰ Cürçânî Seyyid Şerif, Ebû’l-Hasen Ali b. Abdülaziz, *et-Ta’rifât* (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1983), 136. Daha geniş bilgi için bkz: Hâlid el-Harrâz, *Mevsûatü’l-Ahlak* (Kuveyt: Mektebetü Ehli’l-Eser, 2009).

⁵¹ Kastallânî, *İrşâdü’s-Sârî*, 6/ 31; İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, 6/575.

⁵² Nevevî, Ebû Zekerîya Muhyiddin, *el-Minhâc Şerhu Sahih’i-Müslim b. Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî’l-Arabiyyi, 1392) 2. Baskı, 15/78; İbn Reslân, Şihâbüddîn Ebû’l-Abbâs er-Remlî, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd* (Mısır: Dâru’l-Felâh, 2016), 18/204.

⁵³ Aynî, *Umdetü’l-Kârî*, 16/112.

⁵⁴ el-Ahزاب, 33/21.

⁵⁵ Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Âmir el-Esbahî el-Medenî, *Muvattâ*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî’l-Arabi, 1985), *Hüsnü’l-Hulk*, 8; Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed, *Müsned*, thk. Şuayb Arnaud (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421), 14/513 (No. 8952).

⁵⁶ Ebû Dâvûd, *Edeb*, 8 (No. 4799).

⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/189 (No. 3672).

⁵⁸ Kastallânî, *İrşâdü’s-Sârî*, 6 31.

⁵⁹ İbn Reslân, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, 18/204.

⁶⁰ Buhârî, “*Edeb*”, 78 (No. 6029- 6035).

⁶¹ Buhârî, “*Menâkıb*”, 61 (No. 3559).

⁶² Müslim, “*Fedâil*”, 16.

⁶³ Tirmizî, “*Birr*”, 25 (No. 1975).

⁶⁴ Tirmizî, “*Radâ*”, 10 (No. 1162).

⁶⁵ Tirmizî, “*Birr*”, 25 (No. 2018).

anlaşılmaktadır. Bu nedenle güzel ahlak sahibine çirkin söz söylemenin yakışmadığı ifade edilmiştir.

4. Hanımlarına Karşı İyi Davrananlar

Bu konuda İbn Mâce Süneni’nde şu şekilde bir hadis zikreder.

"حَيَاتُكُمْ حَيَاتُكُمْ لِنِسَائِهِمْ"

Manası: “Sizin en hayırlınız, hanımlarına karşı en iyi davrananınızdır.”⁶⁶

İbn Mâce’de bundan bir önceki hadis ise "حَيْرَتُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِيهِ، وَأَنَا خَيْرُكُمْ لِأَهْلِي" şeklindedir.⁶⁷ Kadınlar fitrat ve fizikî yapı itibarıyla zayıf olduklarından merhamete, şefkat ve letâfete daha çok muhtaçtırlar.⁶⁸ Dolayısıyla kim onların ahlâkî davranışlarına karşı sabırlı davranır, güler yüzlü ve iyilikle muamele eder, kötülüklerden onları korur,⁶⁹ kimseye muhtaç etmez, gözetir, güzel ve hoş sohbetle bulunur yani kısaca güzel ahlakla davranırsa en hayırlı kişilerden olur.⁷⁰ Zira hanımlar eşlerinin hoş sohbetlerini en çok hak edenlerdir.⁷¹ Dolayısıyla bu hadiste, erkeklerin hanımlarına karşı iyi davranmalarına teşvik vardır. Zira kişi bazen yedi kat yabancıyla hoş geçinir, hoş görünür, onlara karşı güzel ahlak sergiler de hanımına karşı kaba, katı ve kötü davranışta bulunabilir. İşte bu hadisle Hz. Peygamber (s.a.v.), bizlere bu noktada ışık tutarak asıl yapılması gerekeni yapın ve en hayırlı kişilerden olun der. Hatta her hususta olduğu gibi kadınlarla geçim konusunda da örnek alacağınız kişi yine benim ve ben de ailesine davranış yönünden en hayırlı olanınızım diyerek, bizlerin güzel ahlaka teşvikini bir kat daha artırmıştır. Ayrıca bu hadiste sıla-i rahim’e de teşvik vardır.⁷² Zira ehil kelimesi eşleri içerisine aldığı gibi, akrabaları hatta yabancıları da içerisine alan şümulü bir kelimedir.⁷³

Tirmizî ise bu konudaki hadisi, bir yerde “Müminlerin iman yönünden en olgunu ahlakı en iyi olandır. Sizin en hayırlılarınız da hanımlarına karşı en iyi davrananınızdır”⁷⁴ şeklinde rivayet eder. Bunun dışında iki yerde daha zikretmiştir.⁷⁵ Bu rivayetleri Nisâ suresinde “...Onlarla iyi geçinin...”⁷⁶ ve İbn Abbâs (r.a.)’ın: “Karım benim için süslediği gibi ben de onun için süslenirim, çünkü Allah Teâlâ: “...Erkeklerin meşru’ surette kadınlar üzerindeki (hakları) gibi kadınların da onlar üzerinde (hakları) vardır...”⁷⁷ buyuruyor”⁷⁸ ayetleriyle beraber düşündüğümüzde, erkeklerin kadınlara karşı davranışlarını belirleyen

⁶⁶ İbn Mâce, “Nikâh”, 50 (No. 1978).

⁶⁷ İbn Mâce, “Nikâh”, 50 (No. 1977).

⁶⁸ Aliyyü’l-Kârî, *Mirkât*, 5/2128.

⁶⁹ Münâvî, *et-Teyâr bi-Şerhi’l-Câmi’i’s-Sağîr* (Riyad: Mektebetü’l-İmâmî’s-Şâfiî, 1988), 1/206.

⁷⁰ Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa el-Beyhakî, *Şuabü’l-İman* (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 2003), 6/88.

⁷¹ San’ânî, Muhammed b. İsmail b. Salâh, *et-Tenvîr Şerhu’l-Câmi’i’s-Sağîr* (Riyad: Mektebetü Dârü’l-İslam, 2011), 3/81.

⁷² Mübârekfûrî, *Tuhfe*, 10/269; İbn Melek el-Kermânî, *Şerhu Mesâbîhi’s-Sünne li’l-İmâmî’l-Beğavî* (By: İdâretü’s-Sekâfeti’l-İslâmiyye, 2012), 4/16; Münâvî, *Keşfü’l-Menâhici ve’t-Tenâkîh fi Tahrîci Ehâdîsi’l-Mesâbîh* (Beyrut: ed-Dârü’l-Arabiyye, 2004), 3/78; Feyzü’l-Kadîr, 3/495.

⁷³ Aliyyü’l-Kârî, *Mirkât*, 5/2125.

⁷⁴ Tirmizî, “*Radâ*”, 10 (No. 1162); “*İman*”, 38 (No. 2612).

⁷⁵ Tirmizî, “*İman*”, 38 (No. 2612); “*Menâkib*”, 46 (No. 3895). Bu hadisi Hişam b. Urve’nin babası mürsel olarak rivayet etmiştir.

⁷⁶ en-Nisa, 4/19.

⁷⁷ el-Bakara, 2/228.

⁷⁸ İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Makdisî, *el-Muğnî* (Kahire: Mektebetü’l-Kahire, 1979), 7/293.

ilkelerin kısaca şunlar olduğunu söyleyebiliriz. Onlara karşı maruf çerçevesinde yani toplum tarafından bilinen, kabul edilen, hoş karşılanan, dine göre de meşru davranışlarla, karşılıklı hak ve hukuku gözeterek, sevgi ve güler yüzü eksik etmeden güzel ahlak çerçevesinde davranmak gerekir. Bu takdirde hadiste işaret edilen en hayırlı kişilerden olmak mümkündür.

5. Borcunu En Güzel Şekilde Ödeyenler

Bu konudaki ilk Hadis, *Buhârî*'de, *vekâlet* kitabında şu şekilde geçmektedir.

«إِنَّ خَيْرَكُمْ أَحْسَنُكُمْ قَضَاءً...»

Manası: Hz. Peygamber'den (s.a.v.) deve alacağı olan bir adam geldi ve devesini istedi. Peygamber (s.a.v.) (yanında bulunanlara) "verin ona" dedi. Adamın devesinin yaşında bir deve aradılar fakat bulamadılar. Daha büyüğü olduğunu söylediklerinde, Peygamber (s.a.v.) o halde "onu verin" buyurdu. Adam dedi ki: "Bana hakkımı tam olarak verdin Allah da sana tam eksiksiz versin." Nebi (s.a.v.) de "Sizin en hayırlınız borcunu en güzel şekilde ödeyendir" buyurdular.⁷⁹

Yine aynı yerde birinci hadisteki "أَوْقَى اللَّهُ بِكَ" yerine "وَقَى اللَّهُ بِكَ" şeklinde bir rivayet daha geçmektedir.⁸⁰ Bu hadisten, borcunu güzel bir şekilde ödeyen kişiye alacaklının dua etmesinin müstehap olduğu anlaşılmaktadır. Öncelikle *Fikhü'l-Hadîs* bağlamında Buhârî bu hadisi, *vekâlet* kitabının "hâzırın da gâibin de vekâleti caizdir" babında zikretmiştir. Dolayısıyla, cumhur'a göre bu hadis, beldede hazır bulunan kişinin hasta olmasa da vekâletinin caiz olduğuna delildir. Ebû Hanîfe ise hastalık, sefer ya da hasmın rızası gibi bir sebep olmadığı takdirde böyle bir vekâleti caiz görmez. İmam Mâlik (öl. 179/795), "eğer kendisi ile hasmı arasında düşmanlık varsa o takdirde hâzır kendisine vekil tayin edebilir" der.⁸¹ Yine bu hadiste alacaklı kişinin vakti geçtiğinde alacağını istemesine de delil vardır.⁸²

Aynı konuda *vekâlet* kitabının "borçların ödenmesinde vekâlet" babında zikredilen diğer bir hadis ise mana olarak şu şekildedir: "Bir adam geldi ve Hz. Peygamber'den (s.a.v.) kaba bir şekilde alacağını istedi. Sahâbe, adama eza vermek üzere yöneldiler. Fakat Rasûlullah (s.a.v.) bırakın onu, çünkü hak sahibinin söz söylemeye hakkı vardır dedi. Sonra onun devesiyle aynı yaşta bir deve verin dedi. Ashap, Ey Allahın Rasûlü! Onun devesinden daha iyisi var, aynısı yok dedi. O zaman onu verin, çünkü borcunu en güzel ödeyeniniz en hayırlı olanlarınız dandır dedi."⁸³ Bu hadiste geçen alacaklıyla alakalı birkaç farklı görüş vardır. Nitekim onun davranışından kâfir ya da Yahudi olabileceğini söyleyenler olmuştur.⁸⁴ Kastallânî (öl. 923/1517) ise o kişinin a'râbî olduğunu zikreder.⁸⁵ Söz konusu borcun nereden ve nasıl ödendiğiyle alakalı ise şunlara yer verilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) "Borcu ödeyin" dediğinde, aynı yaşta deve bulamıyorlar. O zaman beytülmalde gelenlerden ödeyin diyor. Beytülmalde daha büyüğünün olduğunu söyleyen

⁷⁹ Buhârî, "Vekâlet", 40 (No. 2305); "Hibe", 51 (No. 2606).

⁸⁰ Buhârî, "Vekâlet", 40 (No. 2305).

⁸¹ Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, 4/158; İbn Battâl Ebü'l-Hüseyn Ali b. Halef, *Şerhu Sahîh'i-Buhârî* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 6/439.

⁸² Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 12/134; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 5/57.

⁸³ Buhârî, "Vekâlet", 40 (No. 2306).

⁸⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 5/56.

⁸⁵ Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, 4/217-218.

shababe, o zaman onu verin diyor.⁸⁶ Bir başka yerde ise satın alıp adamın devesini verin diyor. Aynı yaşta olmadığını, daha büyük ve iyisinin olduğunu söyleyenlere, o zaman onu satın alıp borcu ödeyin diyor.⁸⁷ Zira adamın alacağı küçük bir deveymiş, H.z. Peygamber’in (s.a.v.) verdiği ise yedi yaşında bir deve.⁸⁸

Bu hadis başta Hz. Peygamber’in (s.a.v.) güzel ahlakından hilm, tevazu’ ve insafını göstermektedir. Yine bu hadis konu başlığından da anlaşılacağı üzere borç ve sair hakların ödenmesinde vekâletin caiz olduğuna⁸⁹ delildir. Bu konuda bazı yerde beytülmalden alıp borcu ödeyin, bazı yerde ise satın alıp verin şeklinde söz konusu rivayetlerdeki farklılığın raviden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Zira Ebû Râfi’den gelen rivayetlerde borcu beytülmalden ödeyin şeklinde,⁹⁰ Ebû Hüreyre (öl. 58/678)’den gelen rivayetlerde ise deveyi satıp ödeyin dediği dikkat çekmektedir.⁹¹ Bu hususta iki farklı rivayet olduğu gibi iki de ihtimal söz konusudur. Birincisi Peygamber (s.a.v.), ödünç aldığı deveyi ödeme vakti gelip de ödeyemeyince borçlu hale düştü. Bu durumda sadaka malından borcunu ödemesi caiz oldu. İkinci ihtimal ise Peygamber (s.a.v.)’e aranan vasıfta ya da daha iyisinin beytülmalde olduğu bildirildiğinde, O, deveyi önce satın aldı sonra borcunu ödedi.⁹² Yine aynı hadis Buhârî’nin *İstikrâz* kitabında üçüncü hadisle arasında bazı farklarla zikredilmiştir.⁹³

İslam âlimleri hayvanın ödünç verilip verilmemesi hususunda ihtilaf etmişlerdir. İmam Mâlik, Şâfiî (öl. 204/820) ve İbn Hanbel (öl. 241/855) bu hadisi delil gösterip hayvanın ödünç verilmesinin caiz olduğunu söylemişlerdir. Fakat İmam Mâlik alınıp satılması yönüyle mal olarak görülen cariyeenin ödünç olarak verilmesini caiz görmemiştir. Küfelilere göre ise hayvanın ödünç verilmesi caiz değildir.⁹⁴ Yine bu hadiste önceden şart koşulmaksızın borcu fazlasıyla ödemenin caiz olduğuna da işaret vardır. Zira bu şekilde borç ödemedeki ziyade, sadaka babından değerlendirilir ve Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre caizdir.⁹⁵ Ziyade şart koşmanın ise faiz olduğunda şüphe yoktur.⁹⁶ Öte yandan hem alacaklının güzelce istemesi hem de borçlunun güzelce ödemesine de teşvik vardır. Yani bu hadis bizlere alırken de verirken de güzel ahlaktan ödün vermeden muamelede bulunmayı iş’âr etmiştir.⁹⁷

⁸⁶ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, 5/57.

⁸⁷ Kastallânî, *İrşâdü’s-Sârî*, 4/356; Aynı, *Umdetü’l-Kârî*, 12/230.

⁸⁸ Nevevî, *el-Minhâc*, 11/37.

⁸⁹ Vehbetü’z-Zühaylî, *el-Fikhü’l-İslâmiyyü ve Edilletühû* (Suriye: Dârü’l-Fiker, t.y.) 5/4060.

⁹⁰ Müslim, “*Müsâkât*”, 118; Mâlik, *Muvattâ*, “*Büyû*”, 31 (No. 89); Ebû Dâvûd, “*Büyû*”, 11 (No. 3346); Tirmizî, “*Büyû*”, 12 (No. 1318); Rûyânî, Ebû Bekir Muhammed b. Hârun, *Müsned* (Kahire: Müesseset’ü-Kurtuba, 1416) 1/461.

⁹¹ İbn Battâl, *Şerh*, 6/440.

⁹² İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, 5/58.

⁹³ Buhârî, “*İstikraz*”, 43 (No. 2390).

⁹⁴ Kâdî Abdülvehhâb Ebu Muhammed Abdülvehhâb b. Ali, *el-İşrâf alâ Nüketi Mesâilil-Hilâf* (Lübnan: Dâru İbn Hazm, 1999), 2/564.

⁹⁵ Zühaylî, *el-Fikhü’l-İslâmî*, 5/ 3791; Mâverdî, Ebû’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habib el-Basrî, *el-Hâvî’l-Kebîr* (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1999), 5/357; Şirâzî, Ebû İshak İbrahim b. Ali, *el-Muhezzeb fi Fikhi’l-İmam eş-Şafii* (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1431), 2/84; İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed, *el-Mukni’ fi Fikhi’l-İmam Ahmed* (Cidde: Mektebetü’s-Süvâdî, 2000), 176.

⁹⁶ Kâdî Abdülvehhâb Ebu Muhammed Abdülvehhâb b. Ali, *el-Meûne alâ Mezhebi Âlimi’l-Medine (el-İmâm Mâlik b. Enes)* (Mekke: el-Mektebetü’t-Ticâriyye, 1435), 999.

⁹⁷ İbn Battâl, *Şerh*, 6/515-517.

Yine aynı konudaki hadis, Buhârî’de *Hibe* kitabında ikinci ve dördüncü hadisten “*Rasûlüllah’ın bir adama borcu vardı*” şeklindeki farkla zikredilmiştir.⁹⁸ Hadisin *hibe* başlığı altında zikredilmesi, taksim edilmemiş malın hibe edilip edilmemesi yani “*hibetü’l-müşâ’ın*”⁹⁹ caiz olup olmadığını akla getirmektedir. İmam Mâlik, Ebû Yûsuf (öl. 182/798), İmam Muhammed (öl. 189/805), Şâfiî ve İbn Hanbel gibi fakihlerin çoğunluğuna göre müşterek mülkiyete konu olan bir maldaki hissenin hibe edilmesi caizdir. Ebû Hanîfe’ye göre ise, taksime elverişli olan maldaki hissenin hibesi caiz değildir, zira hibe akdinde kabz şarttır ve şüyu ise kabzı engellemektedir. Fakat köle ve elbise gibi taksime elverişli olmayan maldaki hissenin hibesi caizdir.¹⁰⁰

Müslim’de bu konudaki ilk hadis *Kitâbü’l-Müsâkât*’ın yirmi ikinci babında 120. hadis olarak geçer. “*Bir adamın Rasûlüllah’tan alacağı vardı, alacaklı adam kaba bir şekilde alacağını istediğinde sahabe adamın üzerine yürüdü...*”¹⁰¹ Buhârî’de zikredilen üçüncü hadisle aynı şekilde geçmektedir. Yine aynı yerde 121. hadis ise mealen şöyledir: “*Rasûlüllah belli yaşta ödünç aldığı bir deve yerine daha büyüğünü verdi. Ve şöyle dedi: Sizin en hayırlınız borcunu en güzel şekilde ödeyeninizdir.*”¹⁰² 122. hadiste ise “*Bir adam geldi ve Rasûlüllah’tan alacağı deveyi istedi. O da: Yaşça onun devesinden daha büyüğünü verin dedi ve ekledi: Sizin en hayırlınız borcunu en güzel şekilde ödeyeninizdir*” şeklindedir.¹⁰³ Yine aynı bab’da, 118. hadiste devenin “*bekr*” yani küçük bir deve olduğu, Peygamber (s.a.v.)’in verdiği devenin ise “*Rabâiye*” yani yedi yaşına girmiş bir deve olduğu zikredilir.¹⁰⁴ 119. hadiste ise “*Allah’ın kullarının en hayırlısı*” şeklinde geçmektedir.

İmam Nevevî yukarıdaki 121. hadisle alakalı şu açıklamalarda bulunmuştur. Bu hadiste borç ve ödünç almanın cevazına işaret vardır. Peygamber (s.a.v.) borçlanmaktan hoşlanmaz ve Allah’a sığınır, bu nedenle ihtiyacı için ödünç almıştı. Yine bu hadis hayvanı ödünç almanın cevazına da delalet eder. Zira bu hususta üç mezhep vardır. Şâfiî, Mâlik, halef ve seleften cumhûr’ü’l-ulemâ’ya göre, kişinin yatağına sahip olduğu cariyesinin dışında her türlü mal ve hayvanı ödünç vermesi caizdir. İkinci mezhep, Muzenî (öl. 264/878), Taberî (öl. 310/923) ve Dâvûd ez-Zâhirî (öl. 270/884)’nin mezhebidir. Bunlara göre cariyeye ve diğer hayvanların ödünç verilmesi caizdir. Üçüncü mezhep, Ebû Hanîfe ve Küfelilerin mezhebidir. Bunlara göre hiçbir hayvanın ödünç verilmesi caiz değildir.¹⁰⁵ Yine bu hadis hayvanda selem’in caiz olduğuna da delalet eder. Bunun hükmü de borcun hükmü gibidir. Bu hadisteki diğer bir delalet ise ödünç ya da başka bir şekilde borçlu olanın, borcunu öderken daha güzeli ile ödeyebilmesidir. Zira bu hem sünnet hem de güzel ahlak göstergesidir. Bu aynı zamanda menfaat getiren bir borç da değildir.¹⁰⁶ Çünkü o yasaktır ve onda borç akdi zamanında böyle bir durumun şart koşulmuş olması gerekir. Bize göre (Şâfiî) borcu ödeyen kişinin fazla vermesi

⁹⁸ Buhârî, “*Hibe*”, 51 (No. 2606).

⁹⁹ Müşâ’: Fıkıhta taksim edilmemiş müşterek maldaki hisseyi belirtmek için kullanılır. Hasan Hacak, “*Müşâ’*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/151-152.

¹⁰⁰ İbn Battâl, *Şerh*, 7/121-122.

¹⁰¹ Müslim, “*Müsâkât*”, 120.

¹⁰² Müslim, “*Müsâkât*”, 121.

¹⁰³ Müslim, “*Müsâkât*”, 122.

¹⁰⁴ Müslim, “*Müsâkât*”, 118.

¹⁰⁵ Serahsî, *Mebûsât*, 14/32.

¹⁰⁶ İbn Mâze, Mahmut b. Ahmed b. Abdülaziz el-Merginânî, *el-Muhîtu’l-Burhânî fi’l-Fıkhı’n-Nu’mânî* (Beirut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2004), 7/85.

müstehaptır, alacaklının da bu ziyade ister nitelikte isterse adedinde olsun alması caizdir. Örneğin ödünç olarak on alan birinin, öderken on bir vermesi gibi. Mâlikî mezhebinde ise adetteki fazlalık yasaktır.¹⁰⁷ Bu husustaki bizim delilimiz ise “Sizin en hayırlınız borcunu en güzel şekilde ödeyendir” hadisinin umumi oluşudur.¹⁰⁸

Yine konuyla ilgili hadis Müslim’de şöyle geçer: “Rasûlullah’tan alacağı olan bir adam alacağını kaba bir şekilde istedi...”¹⁰⁹ devamı yukarıda mealini verdiğimiz 120. hadisle aynı. Bu hadiste bahsi geçen ve alacağını kaba bir şekilde isteyen kişinin gayri müslimlerden Yahudi ya da başka birisi olması muhtemeldir.¹¹⁰ Müslim’de aynı yerde daha önce geçen birinci hadisle mana açısından hemen hemen aynı fakat lafız yönünden birkaç farkla bir hadis daha vardır.¹¹¹ Söz konusu hadis, Tirmizî’nin *Sünen*’inde üç yerde zikredilmiştir.¹¹² Ayrıca bir yerde: “Allah, satışın, alışın ve borç ödemenin müsamahalı olanını sever”¹¹³ şeklinde, bir sonraki hadiste ise “Allah Teâlâ sizden öncekilerden bir adamı başışladı. Çünkü o sattığı, satın aldığı ve borçludan alacağını isterken kolaylık gösterirdi.”¹¹⁴ şeklinde geçmektedir. Zira bu manada Kur’ân’da geçen “Eğer eli darda olan birisi borçlu ise eli genişleyene kadar beklemek gerekir. Şu da var ki, başışlamanız, eğer bilerseniz sizin için daha hayırlıdır.”¹¹⁵ ayeti bize hem borçluya kolaylık göstermeyi hem de borçtan vazgeçerek hayırlı kişilerden olmayı öğütlemektedir. Yine bu hadisi Nesâî, *Büyü*’ kitabında üç yerde naklederken ederken,¹¹⁶ İbn Mâce ise *Sadakât* kitabında zikretmiştir.¹¹⁷ Dolayısıyla bu başlık altında, konumuzla birinci dereceden alakalı yirmi tane rivayet geçmektedir.

İslam hukukunda en önemli muamelelerden birisi borçtur. Zira Peygamber (s.a.v.), borçlu olarak vefat eden birinin cenaze namazını kılmayıp ashaba siz kılın demiştir. Bu tavır karşısında Ebû Katâde’nin (öl. 54/674), vefat edenin üç dinarlık borcunu üstlenmesiyle namazını Peygamber (s.a.v.) kıldırmıştır.¹¹⁸ Dolayısıyla borcunu ödemeyenin son yolculuğunda böyle bir muameleyle karşılaşacağı dikkate alındığında, borcunu en güzel şekilde ödeyenlerin en hayırlı kişiler olduğunu anlamak zor olmasa gerek. Bu hadisin delalet ettiği hükümleri ise kısaca şu şekilde sıralamak mümkündür. Borç vermek, borcu vaktinde ödemek, daha iyisiyle ödemek, borçta hâzırın da gâibin de vekâletinin caiz olup olmaması, hayvanın ödünç verilip verilmemesi, borçluya kolaylık gösterenin başışlanacağı, güç sahibi olmakla beraber kendisine cefa veren kişiye karşı sabredip güzel ahlaktan ödün vermemek.

1) Namazda Omuzları En Yumuşak Olanlar

Bu konuda İbn Mâce’nin *Süneni*’nde zikredilen hadis şu şekildedir.

"خَيْرُكُمْ أَلْيَنُكُمْ مَنَاكِبَ فِي الصَّلَاةِ"

¹⁰⁷ Zühaylî, *el-Fihû’l-İslâmî*, 5/3791.

¹⁰⁸ Nevevî, *Minhâc*. 11/37.

¹⁰⁹ Müslim, “*Müsâkât*”, 120, 122.

¹¹⁰ Nevevî, *Minhâc*, 2/38.

¹¹¹ Müslim, “*Müsâkât*”, 122.

¹¹² Tirmizî, “*Büyü*”, 12 (No. 1316-1317-1318).

¹¹³ Tirmizî, “*Büyü*”, 12 (No. 1319).

¹¹⁴ Tirmizî, “*Büyü*”, 12 (No. 1320).

¹¹⁵ el-Bakara, 2/280.

¹¹⁶ Nesâî, “*Büyü*”, 44 (No. 4618-4619-4693).

¹¹⁷ İbn Mâce, “*Sadakât*”, 16 (No. 2423).

¹¹⁸ Buhârî, “*Havâlât*”, 3 (No. 2289).

Manası: “Sizin en hayırlınız, namazda omuzları en yumuşak olanınızdır.”¹¹⁹

Namaz, Kelime-i Şehâdet’ten sonra İslam’ın ikinci şartıdır. İster tek başına ister cemaatle kılınan bu ibadetin hem şekilsel hem de batını ilgilendiren kendisine has şart, rükün ve düzeni vardır. Saf düzenini şekilsel olana, huşû’u ise içsel olana örnek olarak verebiliriz. Namazda saf düzeni o kadar önemlidir ki, Peygamber (s.a.v.), cemaatle kılınan namazın tamam olmasını, safın düz olmasına bağlamıştır. Bu konudaki hadis ise şu şekildedir: “Saflarınızı düz tutunuz. Zira safların düz olması namazın tamam olmasını sağlayan hususlardan biridir.”¹²⁰ Başka bir hadiste de: “Ya saflarınızı düzeltirsiniz yahut ta Allah kalplerinizi başka başka taraflara çevirir.”¹²¹ Buyurmuştur. Bu hadisin Ebû Dâvûd’da geçen rivayetinin sonunda ravi Nu’mân b. Beşîr (öl. 64/684) şöyle der: “Ben sonra gördüm ki, herkes omzunu arkadaşının omzuna, dizini arkadaşının dizine, topuğunu (da) arkadaşının topuğuna yapıştırıyordu”.¹²²

Fıkıh kitaplarında, namazda saf düzeni en ince ayrıntısına kadar ele alınmıştır. Nitekim ilk safta kimler duracak, ikinci safta kimler duracak, kadınlar hangi safta duracak, en faziletli saf hangisidir, cemaat üzerine inen rahmet ilk kime, nereye iner, safın neresinde durana kaç sevap vardır gibi konular üzerinde durulmuştur.¹²³ Namazlarda dış düzenden sonra dikkat edilmesi gereken ve iç düzeni ifade eden huşû, Allah’a duyulan saygının gereği, ibadetin edası sırasında sükûnet ve tevazu içerisinde olmak demektir.¹²⁴ Buna göre kişinin namaz içerisinde, iç dağınıklığının göstergesi kabul edilen hareketlerden uzak durması gerekmektedir. Dolayısıyla namaz kılınan hareketleri ile huşû arasında sıkı bir bağ vardır. Nitekim Saîd b. Müseyyeb (öl. 94/713), namazda sakalı ile oynayan birini görünce: “Eğer şu kimsenin kalbinde huşû olsaydı azalarında da huşû olurdu.”¹²⁵ Demiştir.

Bu hadisteki omuzların yumuşak olmasından şu iki şeyi anlayabiliriz. Birincisi, namazda sekinet, vakar ve hiçbir yere iltifat etmeden, yanındakine rahatsızlık vermeden sükûnet ve huşû içerisinde olmak. İkincisi, saftaki bir boşluğu doldurmak ya da mekân darlığı sebebiyle safa dâhil olmak isteyenlere mani olmamak, onlara fırsat verip yumuşak davranmaktır.¹²⁶ Zira saftaki boşluğu doldurana, Allah onun derecesini yükseltsin, cennette ona bir ev bina etsin diye Peygamber (s.a.v.)’in duası vardır.¹²⁷ Dolayısıyla onlara davranış ya da sözlü olarak engel olmak yerine kolaylık göstermek gerekir. Öte yandan, bir mümine yakışan ise herhangi bir saftaki boşluğa çağrıldığında icabet etmektir. İbn Hanbelî’n *Müsned*’inde, “...Saflarınızı düzeltin, omuzlarınızı aynı hizaya getirin, boşlukları doldurun...”¹²⁸ Şeklinde, namazda safların düzeniyle alakalı hadiste

¹¹⁹ Ebû Dâvûd, “*Salât*”, 94 (No. 672).

¹²⁰ Müslim, “*Salât*”, 124.

¹²¹ Buhârî, “*Ezan*”, 70 (No. 717); Müslim, “*Salât*”, 127.

¹²² Ebû Dâvûd, “*Salât*”, 94 (No. 662).

¹²³ Molla Hüsrev, *Dürerü’l-Hukkâm Şerhu Ğurari’l-Ahkâm* (By: Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-Arabî, ty.), 1/90.

¹²⁴ Mehmet Şener, “*Huşû*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/422-423.

¹²⁵ İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman, *Musannef*, thk. Kemal Yusuf el-Hût (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1. Baskı, 1409), 2/86 (No. 6787); Abdurrazzâk es-San’ânî, Ebû Bekir Abdürrezzak b. Hemmâm b. Nâfi’, *Musannef* (B.y: Dârü’l-Te’sîl, 2013), 2/266 (No. 3420).

¹²⁶ Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrahim, *Meâlimü’s-Sünen* (Haleb: el-Matbaatü’l-İlmiyye, 1932), 1/184; Rûyânî, Abdülvâhid b. İsmail, *Bahru’l-Mezheb* (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2009), 2/278.

¹²⁷ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/333 (No. 3824).

¹²⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 10/17 (No. 5724).

geçen, “kardeşlerinizin ellerini yumuşak bir şekilde tutun” kısmından konumuzla alakalı yukarıdaki hadisten ikinci ihtimalin kastedildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca saf düzeni esnasında acele davranan ve bu konudaki ikazları dikkate alıp kibirlenmeden uyan kişiler de bu hadisin muhtevasına dâhildirler.¹²⁹ Dolayısıyla safların tanzimi esnasında her türlü kolaylık ve yumuşaklığı gösterenlerin hayırlı kişiler olacağı anlaşılmaktadır.

6. Hayrı Umulan ve Şerrinden Emin Olunan Kimseler

Bu konudaki hadisi Tirmizî şu şekilde rivayet etmiştir.

«أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِكُمْ مِنْ سَرِّكُمْ؟» ... «حَيْرُكُمْ مَنْ يُزَجِّي حَيْرُهُ وَيُؤْمِنُ سَرَّهُ، وَسَرُّكُمْ مَنْ لَا يُزَجِّي حَيْرُهُ وَلَا يُؤْمِنُ سَرَّهُ»

Manası: Hz. Peygamber (s.a.v.), birtakım oturan insanların yanına vardı ve onlara: “Sizin en hayırlınızı şerhlerinizden ayırt ederek haber vereyim mi? dedi. Cevap vermeyip sustular. Peygamber (s.a.v.) aynı soruyu üç kere tekrar etti. İçlerinden birisi evet ya Rasûlallah, bize hayırlımızı haber ver dedi. Peygamber (s.a.v.): “Sizin en hayırlınız, kendisinin hayrı umulan ve şerrinden emin olunan kimsedir. En şerhleriniz ise hayrı umulmayan ve şerrinden de emin olunmayandır” dedi.¹³⁰

Aynı hadisi İbn Hanbel,¹³¹ Ebû Ya'lâ (öl. 458/1066) ve İbn Hibbân da eserlerinde zikrederler.¹³² Hayırlı iş yaptığı bilinen, bu yönüyle şöhret olan ya da hayrı şerrine galip olan kişilerin, şerhlerinden de emin olunur. Yine ne zaman ki kişinin imanı kuvvetlenir, o zaman onun hayrı umulur ve şerrinden, kötülüğünden emin olunur. Ne zaman da imânî yönden zafiyet içerisinde olur, o zaman hayrı şerrine galip olur.¹³³ Dolayısıyla kişinin hayrının umulması ve şerrinden emin olunması, imanı ve onun hayatına yansımaları olan güzel ahlakıyla bağlantılıdır. Bu nedenle Müslüman her yerde, hem sözüyle hem özüyle hayırla yaşayıp hayırla yâd edilmeli. Şunu da bilmelidir ki, “...Kul, kardeşinin yardımında olduğu sürece, Allah da onun yardımcısı olur”.¹³⁴ Eğer buna muvaffak olamıyorsa o zaman en azından şerrinden emin olunup kimseye eza ve cefa vermemelidir. Kısaca, Müminin ömrü uzayıp asıl yurduna yaklaştıkça, hayrı artmalı, şerri azalmalı ve amelleri de güzelleşmelidir.

7. En Hayırlı Dönemler

Bu konudaki ilk hadisi Buhârî, *Şehâdât* kitabında şöyle rivayet etmektedir.

«حَيْرُكُمْ قَرْنِي، ثُمَّ الدِّينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الدِّينَ يَلُونَهُمْ»...

Manası: “Sizin en hayırlınız benim zamanımda olanlarıdır, sonra onları takip edenler, sonra onları takip edenlerdir.” İmrân dedi ki: Nebi (s.a.v.) (kendi asrından) sonra iki asır mı dedi, üç asır mı dedi bilemiyorum. Nebi (s.a.v.) dedi ki: “Sizden sonra bir kavim gelecek, ihanet edecekler kendilerine güvenilmeyecek, şahit olmadıkları halde (ya da

¹²⁹ Sehârenpûrî, Halil Ahmed, *Bezlü'l-Mechûd Fi-Halli Sünen-i Ebî Dâvûd* (Hindistan: Merkezü's-Şeyh Ebi'l-Hasen en-Nedvî, 2006), 3/619.

¹³⁰ Tirmizî, “Fiten”, 31 (No. 2263).

¹³¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 14/411 (No. 8812).

¹³² Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali el-Mevsilî, *Müsned* (Kahire: Dârü'l-Hadis, 1434/2013), 5/553 (No. 3910); İbn Hibbân, Ebû Hatim Muhammed b. Hibbân, *Sahih* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012), 1/482 (No. 707); 5/376 (No. 4581).

¹³³ Münâvî, *Fezû'l-Kadir*, 3/499.

¹³⁴ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 60 (No. 4946).

kendilerinden şahitlik istenmediği halde¹³⁵) şahitlikte bulunacaklar, söz verecekler ama sözlerinde durmayacaklar ve onlar zamanında şişmanlık yaygınlaşacak.”¹³⁶

Bu hadiste asır olarak tercüme ettiğimiz “karn” kelimesi, lügat âlimlerinden tercih edilen görüşe göre yüz senedir. Tarihçiler de bu görüşe sahiptirler.¹³⁷ En hayırlı asrın asrı saadet olduğunda şüphe yoktur. Çünkü onlar iman edip vahye şahit olmuşlardır. Kâdî İyâz, konumuzla alakalı bu hadisin şerhinde, onların ve onlara tabi olanların üstünlüklerinin geçtiği şu ayete atıfta bulunmuştur.¹³⁸ “*Muhâcirler’in ve Ensar’ın ilkleri ile onlara güzelce uyanlardan Allah hoşnut olmuştur... Büyük bahtiyarlık işte budur.*”¹³⁹ Bu ayette geçen, Muhâcirler’in ve Ensar’ın ilklerinin kimler olduğu hakkında ise İslam âlimleri arasında ihtilaf vardır.¹⁴⁰ Bu nedenle tefsir kitaplarında farklı yorumlarla karşılaşmak mümkündür. Bunlardan tespit edebildiklerimizi şu şekilde sıralayabiliriz.

1- Hudeybiye’de Rıdvan Biatına katılanlardır. Bu görüşte olanlar, Şa’bî (öl. 104/722)¹⁴¹ ve Şafî’dir.¹⁴²

2- Kibleteyn’e doğru namaz kılanlar.¹⁴³ Bu görüş sahipleri, Ebû Mûsâ el-Eş’arî (öl. 42/662), Saîd b. Müseyyeb, İbn Sîrîn (öl. 110/729), Katâde (öl. 117/735)¹⁴⁴ ve Hasan-ı Basrî’dir.¹⁴⁵ İbn Abbâs (öl. 68/687-88)’tan hem bu görüşte olduğu gibi iki kibleye doğru namaz kılanların olduğu, hem bir sonraki görüş olan bedir savaşına katılanlar,¹⁴⁶ hem de hicrette ilk olanlar¹⁴⁷ olduğuyla alakalı üç farklı görüş nakledilmiştir.

3- Bedir savaşına katılanlar. Bu görüş Atâ (öl. 114/732)’dan gelmiştir.¹⁴⁸

4- Hicrette önde olanlardır. Ebû Ya’lâ¹⁴⁹ ve Râzî (öl. 606/1210)’nin¹⁵⁰ görüşleridir.

5- Cihatta önde olanlardır. Bu ise Mücâhid (öl. 103/721) ve Dahhâk (öl. 105/723)’in¹⁵¹ görüşleridir.

¹³⁵ Kastallânî, *İrşâdü’s-Sârî*, 9/247.

¹³⁶ Buhârî, “*Şehâdât*”, 52 (No. 2651-2652).

¹³⁷ Abdullah b. Bessâm, *Tevzîhu’l-Ahkâm min Bülûğî’l-Merâm* (Mekke: Mektebetü’l-Esedî, 2003), 7/193.

¹³⁸ Kâdî İyâz, Ebû’l-Fadl el-Kâdî İyâz b. Mûsâ, *İkmâlü’l-Mu’lim bi-Fevâidi Müslim* (Mısır: Dârü’l-Vefâ, 1998.), 2/48.

¹³⁹ et-Tevbe, 9/100.

¹⁴⁰ Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes’ud el-Beğavî, *Meâlimü’t-Tenzîl* (Riyad: Dâru Taybe, 1997), 4/87.

¹⁴¹ Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr, *Câmiu’l-Beyân Fi Te’vîli’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 1. Baskı, 1420), 11/635-438.

¹⁴² Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed el-Kurtubî, *el-Hidâye ila Bülûğî’n-Nihâye* (BAE: Mecmûatü Buhûsü’l-Kitab ve’s-Sünne, 2008), 4/3106.

¹⁴³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 14/435-437; 11/637.

¹⁴⁴ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 11/636-640; İbn Ebî Hatim er-Râzî, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris b. Münzir, *Tefsîru’l Kur’ân-i’l Azîm*, thk. Es’ad Muhammed et-Tayyib (Suud: Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Baz, 2. Baskı 1419), 6/1868; Abdurrazzâk es-San’ânî, Ebû Bekir Abdürrezzak b. Hemmâm b. Nâfi’, *Tefsîr* (Beyrut: Dârü’l-Kütüb, 1419), 2/161.

¹⁴⁵ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye ila Bülûğî’n-Nihâye*, 4/3107.

¹⁴⁶ Râzî, Fahrreddin, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Hasen, *Mefâtîhu’l-Gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsî’l-Arabî, 1420), 16/127.

¹⁴⁷ Âlûsî, Ebû’s-Senâ Şihâbüddîn, *Rûhu’l-Meânî* (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1415), 14/132.

¹⁴⁸ Vâhidî, Ebû’l-Hasen Ali b. Ahmed, *et-Tefsîru’l-Besîd* (Suud: İmâdetü’l-Bahsi’l-İlmî, 1430), 11/23.

¹⁴⁹ İbnü’l-Cevzî, Ebû’l-Ferec, *Zâdu’l-Mesîr* (Beyrut: Dârü’l-Kitâbi’l-Arabî, 1422), 2/292.

¹⁵⁰ Râzî, *Tefsîr*, 16/127; Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân* (Kahire: Dârü’l-Kütübî’l-Mısriyye, 1964), 8/235.

6- Beş vakit namazda önde olanlardır. Hz. Ali (r.a.) (v. 40/661)’nin görüşü.¹⁵²

7- Tevbe ve salih amellerde önde olanlar. Saîd b. Cübeyr (öl. 94/713)’in görüşü.¹⁵³

8- Kimisi de bütün sahabe demiştir.¹⁵⁴ Muhammed b. Ka’b el-Kurazî (öl. 108/726) gibi.¹⁵⁵ Dolayısıyla farklı görüşler olmakla beraber, Muhâcir ve Ensar’ın sahabe olduğuna göre onların ilklerinden kastın da sahâbe olduğunda şüphe yoktur.¹⁵⁶

Dolayısıyla bu ayetten anlaşılan ve hadiste geçen ilk asır sahabe, sonraki asır ise tâbiûn’dur. Onlardan sonrakilerin tebe-i tâbiîn olduğunu ise hadisin şerhlerinden anlıyoruz. Nitekim Kastallânî, bu hadisle kastedilenlerin sırasıyla sahâbe, tâbiûn ve tebe-i tâbiîn olduğunu söylemektedir.¹⁵⁷ Ayrıca *el-Câmiu’s-Sahih*’in şârihlerinden el-Birmâvî (öl. 831/1428) de, bu hadise göre, ümmetin en hayırlılarının sırasıyla sahâbe, tâbiûn ve tebe-i tâbiîn olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁸ *Fethü’l-Bârî*’de de ilk üç asrın sahâbe, tâbiûn ve onlara tabi olanlar olduğu geçmektedir.¹⁵⁹

Hadisin devamında ilk üç asırdan sonra geleceği ve birtakım vasıfları bildirilenlerle alakalı şunları söyleyebiliriz. Öncelikle İbrâhim en-Nehaî (öl. 96/714), bu hadiste “*şahit olmadıkları halde (ya da kendilerinden şahitlik istenmediği halde) şahitlikte bulunacaklar*” diye ifade edilen şahitlikten kastın, kişinin kendisinden istenmediği halde yemin etmesi olduğunu söylemiştir.¹⁶⁰ Öte yandan istenmeden şahitlikte bulunmakta düşmanlık ve zulüm olduğu¹⁶¹ dolayısıyla bunun hoş bir davranış olmadığını söyleyenler olmuştur.¹⁶² Çünkü şahitlik, kendisine şahit olunan kimsenin hakkıdır. Bu hadiste geçen, istenilmeden şahitlikte bulunmanın zemmedilmesi, vuku bulan olayla alakalı hak sahibinin elinde delil olduğu ve dolayısıyla hak kaybına uğramayacağı zamandır. Aksi halde böyle bir durumda, aleyhinde şahitlikte bulunulacak kişiye zarar vereceği ya da lehine şahitlikte bulunacağı kişiden menfaat elde edeceği şüphesi uyandırır. Bu nedenle onun izni ve talebi olmadan şahitlikte bulunmak doğru değildir.¹⁶³ Öte yandan başka bir hadiste Peygamber (s.a.v.), “*Size şahitlerin en hayırlısını haber vereyim mi? o, istenilmeden, sorulmadan şahitlik yapandır...*”¹⁶⁴ buyurmuştur. Dolayısıyla bu iki hadis arasında görünüşte bir çelişki olduğu anlaşılıyor. Fakat yukarıdaki hadiste istenilmeden şahitlik yapmanın hangi durumlarda zemmedildiğini zikretmiştik. Bu hadiste övülen istenilmeden şahitlikte bulunmak ise, her hangi bir konuda hak sahibinin hakkını alabilmesi için böyle bir şahadetin varlığından haberdar olmadığı durumdadır. Çünkü bu durumda hak kaybına uğrayacaktır. Dolayısıyla olaya şahit olan kişi, istenilmeden

¹⁵¹ Kurtubî, *el-Cami*’, 17/199.

¹⁵² Kurtubî, *el-Cami*’, 17/199.

¹⁵³ Kurtubî, *el-Cami*’, 17/199.

¹⁵⁴ İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, 2/291.

¹⁵⁵ Hâzin, Alaaddin Ali b. Muhammed, *Lübâbü’t-Te’vîl fî Meâni’t-Tenzîl* (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1415), 2/399.

¹⁵⁶ Sa’lebî, Ebû İshak Ahmed b. İbrahim, *el-Keşfü ve’l-Beyân an Tefsîri’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru İhyâ’it-Türâsi’l-Arabî, 2002), 3/334.

¹⁵⁷ Kastallânî, *İrşâdü’s-Sârî*, 4/383.

¹⁵⁸ Şemsettin el-Birmâvî, *el-Lâmi’u’s-Sabîh bi-Şerhi’l-Câmi’s-Sahîh* (Suriye: Dârü’n-Nevâdir, 2012), 8/174.

¹⁵⁹ İbn Hacer, *Fethü’l-Bârî*, 6/89.

¹⁶⁰ Ebü’l-Velid el-Bâcî, *el-Müntekâ Şerhu’l-Muvatta* (Mısır: Matbaatü’s-Saâde, 1332), 5/189.

¹⁶¹ Aynî, *Umdetü’l-Kârî*, 13/213.

¹⁶² İbn Battal, *Şerh*, 8/28.

¹⁶³ Abdülkerim el-Lâhim, *el-Mutlî’ alâ Dekâiki Zâdi’l-Müstekni’* (Riyad: Dâru Künûzi İşbîliyye, 2012), 2/32.

¹⁶⁴ Müslim, “*Akdiye*”, 19; Tirmizî, “*Şehâdât*”, 33 (No. 2295); Mâlik, *Akdiye*, 3.

şahadette bulunup o kişinin zarara uğramasına mani, hakkını almasına da sebep olmalıdır. Bu durumda istenilmeden yapılan şahitlik övülmüştür. Birbirine muhalif görünen hadisleri bu şekilde illetleriyle beraber düşündüğümüzde aralarında bir ihtilafın olmadığı anlaşılacaktır.¹⁶⁵

Bu ilk üç asırdan sonra gelecek kişiler öyle bir kavimdirler ki, aldıkları emanet ve borç gibi şeyleri de inkâr ederler. Sahiplerine vermeyip kendi mallarıymış gibi kullanırlar. Kullara karşı sözlerinde durmadıkları gibi, Allah'ın adını anarak Allah'a verdikleri sözlerde, adaklarında da durmazlar. Bütün bunlara ek olarak dünyaya hırslarından, dünyanın lezzet ve şehvetine düşkün olup, şişmanlığa sebep olan yemeyi ve içmeyi sevdikleri için o zamanda şişmanlık da artacaktır.¹⁶⁶ Kalbî hayatlarına değil kalıplarına ehemmiyet gösterecekler. Hatta günde birkaç defa tartılarak kilolarını kontrol edecekler.¹⁶⁷ O dönemde şişmanlık öyle bir hal alacak ki, bazı hastalıklar nedeniyle kilo almalar olacak, ancak kilodan dolayı müptela olunan hastalıklar daha da çok olacak.

Bu konuda Buhârî'de iki hadis daha geçmektedir.¹⁶⁸ Müslim'de ise birkaç farklı yedi hadis geçmektedir.¹⁶⁹ İbn Mâce ise, "*şahitlik istemeyenin şahitlikte bulunmasının keraheti*" babında zikreder.¹⁷⁰ Ayrıca Nesâî,¹⁷¹ Ebû Dâvûd¹⁷² ve Tirmizî de rivayet etmiştir.¹⁷³

Konuyla alakalı bütün rivayetleri bir bütün olarak ele alacak olursak, ilk üç asırdan sonraki insanların hayırlı olmayışlarının sebeplerini şu şekilde sıralayabiliriz. Kendilerinden şahitlik istenmediği halde şahitlikte bulunmak, yalanın yaygınlaşması,¹⁷⁴ ihanet etmek ve güven kaybı, sözde durmamak ve dünya hırsı neticesinde şişmanlığın baş göstermiş olmasıdır. Bunlardan yalan, yalan yere şahitlik, ihanet ve adağını yerine getirmemek dinimizce haram sayılan fiillerdendir. Şişmanlıkla kastedileni ise Müslim'in ve Tirmizî'nin rivayetlerinde "*şişmanlığı sevecekler*"¹⁷⁵ şeklinde geçtiğinden, yeme ve içmeye aşırı derecede düşkünlük, lüks, israf, dünya ve zenginlik hırsı, makam ve mevki ile övünmek şeklinde anlayabiliriz. Bunlar da dinimizce hoş karşılanmayan kötü huylardandır. Dolayısıyla bu hadisi merkeze alarak bakarsak, Müslümanlar arasında genel manada olumsuzluklar, kargaşa ve sapmaların hayırlı ilk üç dönemden sonra şüyu' bulduğunu söyleyebiliriz.

8. Görüldüklerinde Allah'ın Hatırlandığı Kimseler

Bu konuda İbn Mâce'nin *Süneni*'nde şu şekilde bir rivayet geçmektedir.

"أَلَا أُتَبِّئُكُمْ بِخِيَارِكُمْ؟" قَالُوا: بَلَى، يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: خِيَارُكُمْ الَّذِينَ إِذَا رُؤُوا، ذُكِرَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ"

¹⁶⁵ Abdülkerim el-Hudeyr, *Şerhu Büluğ'i'l-Merâm*, 107/11. Bu kaynak müellifin derslerinden oluşmakta olup matbu değildir. Toplu olarak Mektebetü'ş-şâmile'de vardır.

¹⁶⁶ Kastallânî, *İrşâd'ü's-Sârî*, 4/383; 9/247.

¹⁶⁷ Uzeymîn, Muhammed b. Sâlih, *Fethu Zî'l-Celâl bi'l-İkrâm bi-Şerhi Büluğ'i'l-Merâm* (el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 2006), 6/178.

¹⁶⁸ Buhârî, "*Rikâk*", 81 (No. 6428-6429); "*Eymân ve'n-Nüzûr*", 83 (No. 6695-6658); "*Fedâilü's-Sahâbe*", (No. 3650-3651).

¹⁶⁹ Müslim, "*Fedâilü's-Sahâbe*", 214.

¹⁷⁰ İbn Mâce, "*Ahkâm*", 27 (No. 2362).

¹⁷¹ Nesâî, "*Eymân ve'n-Nüzûr*", 35 (No. 3809).

¹⁷² Ebû Dâvûd, "*Sünne*", 10 (No. 4657).

¹⁷³ Tirmizî, "*Fiten*", 31 (No. 2221-2222); "*Şehâdât*", 33 (No. 2302-2303); "*Menâkib*", 46 (No. 3859).

¹⁷⁴ İbn Mâce, "*Ahkâm*", 27 (No. 2363).

¹⁷⁵ Müslim, "*Fedâilü's-Sahâbe*", 213; Tirmizî, "*Fiten*", 31 (No. 2221); "*Şehâdât*", 33 (No. 2302).

Manası: Rasûlullah (s.a.v.), “*Size en hayırlılarınızı haber vereyim mi*” dediğinde (sahabe): Evet, ya Rasûlallah dediler. O da: “*Sizin en hayırlılarınız, görüldüklerinde Allah’ın hatırlandığı kimselerdir*” buyurdu.¹⁷⁶

İbn Hanbel bu hadisin devamında “*Sizin en şerhlerinizi haber vereyim mi? Onlar Koğuculuk yaparlar, dostların arasını bozarlar ve iffetli insanlara iftira atarlar*” şeklinde ziyadeyle rivayet eder.¹⁷⁷ Bu konuda bir diğer hadis ise Suyûtî (öl. 911/1505)’nin *Câmiu’l-Kebîr*’inde geçer.¹⁷⁸

Kişilerin maddi olduğu gibi manevi ahvali de dikkat çeker. Bu nedenle bazı kişilerde İslam’ın güzelliklerinin yansımasını, Peygamberlerin ve veli kulların hasletlerini insanlar gördüklerinde, hem iyilik ve güzelliği hatırlarlar hem de hâlihazırdaki sohbetlerinin konusu hemen o tarafa döner. Dolayısıyla bu vasıftaki kişilere bakış, onları görmek bile kişinin Allah’ı hatırlamasına vesile olur. Yani dinî yaşamlarında elde ettikleri takva, kalplerindeki nur ve güzelliğin dışı yansıması dikkatlerden kaçmaz. Allah’ı çokça zikretmelerinin, Allah sevgisi ve korkusunun eserini¹⁷⁹ onların yüzlerinde, yaşamlarında, konuşma ve susmalarında görmek mümkündür. Onlara bakan mutlaka Allah’ı ve Peygamberini hatırlar. Onları simalarından tanır.¹⁸⁰ Onların halleri de İslam’ı konuşur. Bu ise tebliğin en tesirlisinin hal diliyle yapılan olduğunu hatırlatır. İbn Abbâs (r.a.)’dan gelen bir rivayette, görüldüklerinde Allah’ı hatırlatanların, Yunus suresinde geçen “*Kendilerine asla korku ve üzüntünün olmadığı Allah’ın dostları*” olduğu ifade edilmektedir.¹⁸¹ Fakat onlar münzevi bir şekilde yaşayarak değil, belki de insanların arasında, onlara İslamı anlatarak Allah’ın hatırlanmasına sebep olurlar.¹⁸² Bu ise onları, kullar arasında en hayırlılar kategorisine yükseltir. Çağ olarak belki de en çok muhtaç olduğumuz insan modelinin bu olduğu söylenebilir. Çünkü neredeyse her şeyin maddeyle ölçüldüğü bir dönemde, güzel ahlakıyla örnek olacak ve bize Allah’ı ve ahireti hatırlatacak kişilere rastlamak zor. Bunu ifade ederken hayatın hemen her safhasında; aileden eğitime, yönetimden iş hayatına, ibadetten ahlaka, örnek olmaktan örnek almaya, İslami hassasiyetlerin azaldığına dikkat çekmek istiyoruz.

Sonuç

Bu çalışmamızda “*sizin en hayırlınız*” kalıbıyla gelen dokuz tane hadisin konularını tespit, onlardan çıkarılan hükümlerin neler olduğunu ve onlar hakkında yapılan açıklamaları incelemeye çalıştık. Sonuç olarak genel manada bu konuların şunlar olduğunu gördük. Neseple övünmenin insana bir kazanç getirmediyi bunun yerine İslam’ın hükümlerini öğrenmek ve Allah’ın övgüsüne mazhar olmaya çalışmanın gerekliliği. Kur’ân’ı öğrenmek ve öğretmenin önemi. Mizanda en ağır gelecek olan güzel ahlaka sahip olmak. Hayırlı olabilmek için erkeklerin özellikle hanımlarına karşı güzel davranışta bulunmalarının lüzumu. Devamlı birbirine muhtaç olan insanlar arasında karşılıklı merhamet ve güvenin neticesi olan borç ve ona ait hükümler. Müminin din kardeşine karşı her zaman olması gereken yumuşaklığı namazda safta da muhafaza

¹⁷⁶ İbn Mâce, “Zühd”, 5 (No. 4119).

¹⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 45/ 575 (No. 8822).

¹⁷⁸ Suyûtî, Celaleddin, Abdurrahman b. Ebû Bekir, *Câmiu’l-Kebîr* (Kahire: el-Ezherü’ş-Şerîf, 2005), 4/728.

¹⁷⁹ Sindi, *Hâşiyetü’s-Sindî*, 2/528.

¹⁸⁰ Münâvî, *Fezû’l-Kadir*, 3/115.

¹⁸¹ San’ânî, *et-Tenvir*, 4/322.

¹⁸² San’ânî, *et-Tenvir*, 2/588.

etmesi. Müminin her zaman hayrı umulan ve şerrinden emin olunan kişiler olmaya çalışması. Allah katında değerli kişilerle aynı asırda yaşamanın ve onlarla aynı yolda olmanın kişiler üzerindeki olumlu etkisi. Hayırlı kişilerden olmayı isteyen Allah'ı hatırlatan dost olması ve edinmesinin gerekliliği.

Dolayısıyla Peygamberimizin kullandığı “sizin en hayırlınız” ifadesi bizleri hep güzelliklere teşvik içindir. Nitekim borç ödemede titiz olmayan, borcunu geciktiren kişilere bir an evvel, imkânı olanlara ise daha fazlasıyla ödemeyi teşvik etmiştir. Hayatlarında bir değişiklik olduğu zaman, farklı gruplara dâhil olmakla, eskiden olan üstünlüklerine özlem duyan kişilerin, nesep ve soyuyla övünmelerine cevap olarak, eskiden olan şeref ve haysiyetiniz devam eder ancak şart dininizi iyice öğrenmeniz diyerek, ilme teşvik ve iman ve gerektirdiği amellerin neticesi olan güzel ahlaka dikkat çekmiştir. Peygamberimize imandan sonra fiilen ve fiziken yakınlık ne kadar önemli ve övülen bir hasletse, dönem olarak yakınlık da övülmüş ve taltif edilmiştir. Kur'ân öğrenip öğretmekle hayırlı kişilerden olursunuz diyerek, aslında bir taraftan da eğitim ve öğretimin önemine işaret ve teşvikte bulunmuştur. Buldukları zamanda kadınlara davranışlarda gördüğü yanlışlık ve kabalığı, onlara iyi davranarak en hayırlı kişilerden olursunuz diyerek aile arasındaki muaşerete dikkat çekmiş ve muhabbete teşvik etmiştir. Kişi dostuyla bilinir kaidesinde, kimlerle haşır neşir olacağımızı, kimlerin bize iyilik ve güzellikleri anlattığı ve gördüğümüzde güzellikleri hatırlayacağımız noktasında bir ikazda bulunmuş ve iyi insanlarla dostluk kurmamızı, hayatımızda Allah'ı hatırlatan dostlar edinmemizi istemiştir. En çok derli toplu olmamız gereken yerin Allah'ın huzuru olduğunu ve orada da güzel ahlakımızdan asla taviz vermememiz gerektiğini, kardeşinize yumuşak davranarak hayırlı kişilerden olmamızı istemiştir. Son olarak bütün bunların neticesi, her zaman hayrı umulan ve şerrinden emin olunan kişiler olarak, Allah'ın rızasına nail olan hayırlı kişilerden olmamızı teşvik etmiştir.

Kaynakça

- Abdullah b. Bessâm et-Temimi Ebû Abdurrahman Abdullah b. Abdurrahman b. Salih. *Tevzîhü'l-Ahkâm min Bülûğî'l-Merâm*. Mekke: Mektebetü'l-Esedî, 1424/2003.
- Abdurrâzâk es-San'ânî, Ebû Bekir Abdürrezzak b. Hemmâm b. Nâfi'. *Musanef*. Beyrut: Dârü'l-Te'sîl, 1434/2013.
- Abdurrâzâk es-San'ânî, Ebû Bekir Abdürrezzak b. Hemmâm b. Nâfi'. *Tefsir*. Beyrut: Dârü'l-Kütüb, 1419/1998.
- Abdülkerim b. Ali b. Muhammed en-Nemle. *el-Mühezzeb fi İlmi Usûli'l-Fıkhî'l-Mukârin*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1420/1999.
- Abdülkerim b. Abdullah b. Abdurrahman b. Hamd el-Hudeyr. *Şerhu Bülûğî'l-Merâm*.107/11.
- Abdülkerim b. Muhammed el-Lâhim. *el-Mutli' alâ Dekâiki Zâdi'l-Müstekni'*. Riyad: Dâru Künûzi İşbîliye, 1433/2012.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *Müsned*. thk. Şuayb Arnaud. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2000.
- Aliyyü'l-Kârî, Aliyyü'bnü Muhammed Ebû'l-Hasen Nureddin. *Mirkâtü'l-Mefâtîh Şerhu Mişkâti'l-Mesâbîh*. Lübnan: Dârü'l-Fiker, 1423/2002.
- Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmud b. Abdullah el-Huseyni. *Rûhu'l-Meânî*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- Atıyye b. Muhammed Sâlim. *Şerhu Bülûğî'l-Meram*. 222/6 Şamile.
- Aynî, Ebû Muhammed b. Mahmud b. Ahmed Bedreddin. *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî. 1431/2010.
- Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ud el-Beğavî. *Mesâbîhu's-Sünne*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1407/1987

- Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes’ud el-Beğavî. *Meâlimü’t-Tenzîl*. Riyad: Dâru Taybe, 1418/1997,
- Beyhakî, Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa. *Şuabü’l-İman*. Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1424/2003.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğîra. *Sahîh-i Buhârî*. thk. Muhammed Züheyr en-Nâsır. Beyrut: Dâru Tavkû’n-Necât, 1422/2001.
- Cemaeddin el-Melatî, Yusuf b. Mûsâ. *el-Mu’tasar mine’l-Muhtasar min Müşkili’l-Âsâr*. Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, ty.
- Cürcânî, Ebü’l-Hasen Ali b. Abdülaziz Seyyid Şerif. *et-Ta’rifât*. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1403/1983.
- Çelebi, İlyas. “*Rukye*”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/219-222. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş’as b. Şeddâd b. Amr. *Sünen*. thk. Şuayb Arnavut, Muhammed Kamil Karabelli. Beyrut: Dârü’r-Risâletü’l-Âlemiyye, 1430/2009.
- Ebû Ya’lâ, Ahmed b. Ali el-Mevsilî. *Müsned*. Kahire: Dârü’l-Hadis, 1434/2013.
- Ebü’l-Velîd el-Bâcî, Süleyman b. Halef b. Sa’d b. Eyyub. *el-Müntekâ Şerhu’l-Muvatta*. Mısır: Matbaatü’s-Saâde, 1332/1914.
- Hacak, Hasan. “*Müşâ*”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/151-152. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Hâlid b. Cuma b. Osman el-Harrâz. *Mevsûatü’l-Ahlak*. Kuveyt: Mektebetü Ehli’l-Eser, 1430/2009.
- Hasan b. Ali el-Fayûmî, Ebû Muhammed. *Fethü’l-Karîbi’l-Mücîb Ala’t-Terğîbi ve’t-Terhibi li’l-İmâmi’l-Münzirî*. Riyad: Mektebetü Dârü’s-Selâm, 1439/2018.
- Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrahim. *Meâlimü’s-Sünen*. Haleb: el-Matbaatü’l-İlmiyye, 1351/1932.
- Hâzin, Alaaddin Ali b. Muhammed. *Lübâbü’t-Te’vîl fî Meâni’t-Tenzîl*. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1415/1994.
- İbn Battâl, Ebü’l-Hüseyn Ali b. Halef. *Şerhu Sahîh-i-Buhârî*. Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1424/2003.
- İbn Ebî Hatim er-Râzî, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris b. Münzir. *Tefsîrü’l-Kur’ân-i’l-Azîm*. thk. Es’ad Muhammed et-Tayyib, Suud: Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Baz, 2. Baskı, 1419/1998.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman. *Musannef*. thk. Kemal Yusuf el-Hût, Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1. Baskı 1409/1988.
- İbn Hacer Askalânî, Şehâbeddin Ebü’l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer. *Fethü’l-Bârî Şerhu Sahîh-i Buhârî*. Beyrut: Dârü’l-Ma’rife, 1379/1959.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Muâz b. Ma’bed Ebu Hâtim ed-Dârimî. *Sahih*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Makdisî. *el-Mukni’ fi Fikhi’l-İmam Ahmed*. Cidde: Mektebetü’s-Süvâdî, 1421/2000.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Makdisî. *el-Muğnî*. Mısır: Mektebetü’l-Kahire, 1399/1979.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd. *Sünen*. thk. Şuayb Arnavut, Adil Mürşid, Muhammed Kamil Karabelli, Abdullatif Hırzullah. Dârü’r-Risâletü’l-Âlemiyye, 1430/2009.
- İbn Manzûr, Ebü’l-Fadl Cemâleddin Muhammed b. Mükrim b. Ali (v. 711/1311). *Lisânü’l-Arab*. Beyrut: Dârü’s-Sâdir, 3. Baskı, 1414/1993.
- İbn Mâze, Mahmut b. Ahmed b. Abdülaziz el-Merginânî. *el-Muhîtü’l-Burhânî fi’l-Fıkhi’n-Nu’mânî*. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1425/2004.
- İbn Melek el-Kermânî, Muhammed b. İzzettin Abdüllatif. *Şerhu Mesâbîhi’s-Sünne li’l-İmâmi’l-Beğavî*. idâretü’s-Sekâfeti’l-İslâmiyye, by, 1433/2012.
- İbn Reslân, Şihâbüddîn Ebü’l-Abbâs er-Remlî. *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*. Mısır: Dârü’l-Felâh, 1437/2016.
- İbn Rüşd el-Cedd, Ebü’l-Velid Muhammed b. Ahmed. *el-Beyân ve’t-Tahsil*. Beyrut: Dârü’l-Garbi’l-İslâmî, 1408/1988.

- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. *Zâdü'l-Mesîr*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1422/2001.
- İbnü'l-Hâc, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed. *el-Medhal*. Dârü't-Türâs, ty. by,
- İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebu Bekir b. Eyyub. *et-Tıbbü'n-Nebevi*. Beyrut: Dârü'l-Hilâl, ty.
- Kâdî İyâz, Ebü'l-Fadl el-Kâdî İyâz b. Musa. *İkmâlü'l-Mu'lim bi-Fevâidi Müslim*. Mısır: Dârü'l-Vefâ, 1419/1998.
- Kâdî Abdülvehhâb, Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Ali. *el-İşrâf alâ Nüketi Mesâili'l-Hilâf*. Dâru İbn Hazm, 1420/1999.
- Kâdî Abdülvehhâb, Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Ali. *el-Meûne alâ Mezhebi Âlimi'l-Medine (el-İmâm Mâlik b. Enes)*. Mekke: el-Mektebetü't-Ticâriyye, 1435/2014.
- Kastallânî, Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir. *İrşâdü's-Sârî li-Şerhi Sahîh-i Buhârî*. Mısır: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Âmiriyye, 1323/1905.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr b. Ferah el-Ensârî Şemseddin el-Kurtubî. *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1384/1964.
- Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Âmir el-Esbahî el-Medenî. *Muvattâ*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1405/1985.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habib el-Basrî. *el-Hâvi'l-Kebîr*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1420/1999.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebu Muhammed el-Endülüsî el-Kurtubî. *el-Hidâye ila Bülûgi'n-Nihâye*. BAE: Mecmûatü Buhûsü'l-Kitab ve's-Sünne, 1429/2008.
- Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmuz b. Ali. *Dürerü'l-Hukkâm Şerhu Ğurari'l-Ahkâm*. Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, ty.,
- Muzhirî, Hüseyin b. Mahmud b. Hasan. *el-Mefâtih fi Şerhi'l-Mesâbih*. Kuveyt: Dârü'n-Nevâdir, 1433/2012.
- Mübârekfûrî, Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm. *Tuhfetü'l-Ahvezi bi-Şerhi'l-Câmi'i't-Tirmizî*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1431/2010.
- Münâvî, Muhammed Abdurraûf Zeynü'd-Dîn. *et-Teyşîr bi-Şerhi'l-Câmi'i's-Sağîr*. Riyad: Mektebetü'l-İmâmî's-Şâfiî, 1408/1988.
- Münâvî, Muhammed Abdurraûf Zeynü'd-Dîn. *Feyzü'l-Kadir*. Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1356/1937.
- Münâvî, Muhammed Abdurraûf Zeynü'd-Dîn. *Keşfü'l-Menâhici ve't-Tenâkih fi Tahrîci Ehâdisi'l-Mesâbih*. Beyrut: ed-Dârü'l-Arabiyye, 1425/2004.
- Müslim b. Haccâc Ebü'l-Hasen el-Kuşeyrî. *Sahîh-i Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, ty.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horasânî. *el-Müctebâ mine's-Sünen*. thk. Abdülfettah Ebû Gudde. Haleb: Mektebetü'l-Matbûatü'l-İslâmiyye, ty.,
- Nevevî, Ebû Zekeriya Muhyiddin. *el-Minhâc Şerhu Sahîh-i-Müslim b. Haccâc*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2. Baskı, 1392/1972.
- Râzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Hasen b. Hüseyin Fahreddîn er-Râzî. *Mefâtihu'l-Gayb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420/1999.
- Reşîd Ahmed Gengûhî. *el-Kevkebü'd-Dürrî alâ Câmi'i't-Tirmizî*. Matbaatü Nedvetü'l-Ulemâi'l-Hind, 1395/1975.
- Rûyânî, Ebû Bekir Muhammed b. Hârûn. *Müsned*. Kahire: Müesseset'ü-Kurtuba, 1416/1995.
- Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim. *el-Keşfü ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1423/2002.
- San'ânî, Muhammed b. İsmail b. Salâh. *et-Tenvîr Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr*. Riyad: Mektebetü Dârü'l-İslâm, 1432/2011.
- Sâvî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed. *Hâşiyetü's-Sâvî*. Dârü'l-Maârif, ty.
- Sehârenpûrî, Halil Ahmed. *Bezlü'l-Mechûd fi-Halli Sünen-i Ebî Davud*. Hindistan: Merkezü's-Şeyh Ebü'l-Hasen en-Nedvî, 1427/2006.
- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed. *Mebûsât*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1414/1993.

- Siddik Hasan Han. *er-Ravzatü’n-Nediyye*. Riyad: Dâru İbnü’l-Kayyim, 1424/2003.
- Sindî, Muhammed b. Abdülhâdî. *Hâşiyetü’s-Sindî alâ Sünen’i-İbn-i Mâce*. Beyrut: Dârü’l-Ceyl, 1431/2010.
- Süyûtî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir. *Câmiü’l-Kebîr*. Kahire: el-Ezherü’ş-Şerîf, 1426/2005.
- Şemsettin el-Birmâvî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdüddaim b. Musa. *el-Lâmi’u’s-Sabîh bi-Şerhi’l-Câmi’s-Sahîh*. Suriye: Dârü’n-Nevâdir, 1433/2012.
- Şener, Mehmet. “Huşû”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/422-423. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Şîrâzî, Ebû İshak İbrahim b. Ali. *el-Mühezzeb fî Fıkhî’l-İmam eş-Şafîî*. Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1431/2010.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezid b. Kesîr. *Câmiü’l-Beyân Fi Te’vîli’l-Kur’ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrut: Müessesetü’r-Risale, Beyrut, 1. Baskı 1420/1999.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre b. Musa b. Dahhâk. *Sünen*. Mısır: Şirketü Mektebe ve Matbaatü Mustafa el-Bâbiyyi’l-Halebî, 1395/1975.
- Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *Fethu Zî’l-Celâl bi’l-İkrâm bi-Şerhi Bülûğî’l-Merâm*. el-Mektebetü’l-İslâmiyye, 1427/2006.
- Vâhidî, Ebû’l-Hasen Ali b. Ahmed en-Nîsâbûrî. *et-Tefsîru’l-Basîd*. Suud: İmâdetü’l-Bahsi’l-İlmî, 1430/2009.
- Vehbetü’z-Zühaylî, İbn Mustafa. *el-Fıkhü’l-İslâmiyyü ve Edilletühû*. Suriye: Dârü’l-Fiker, ty.